

HART

VOOR DE

**IJSSEL
DELTA**

**Bidbook IJsseldelta
Landschapsbeheer**

INHOUD

BIDBOOK

Inleiding	5
Plangebied	6
Verhaal van het Landschap	8
Deel 1 Mandjeswaard	12
Deel 2 Veldiger Binnenlanden	24
Deel 3 Rivierenlandschap	35
Ambitie	47
Begroting en Financiering	48
Organisatie en Uitvoering	49
Doet u mee?	51

Colofon:

Opgesteld door de Gebiedscoöperatie IJsseldelta en de Stichting Particuliere Landschapsdiensten IJsseldelta+

September 2019

Hart voor de IJsseldelta is een initiatief van:

Investeren in de kwaliteiten van het landschap

Inleiding

We kunnen trots zijn op ons landschap! Het is de openingszin van het Landschapsontwikkelingsplan van de drie IJsseldelta gemeenten Zwolle, Zwartewaterland en Kampen. Dat die trots nodig is om de aandacht en betrokkenheid bij de IJsseldelta vast te houden en te versterken, staat voor ons vast.

In de IJsseldelta wordt er al jaren geïnvesteerd in de kwaliteiten van het landschap. De erkenning als Nationaal Landschap en de inzet voor het langjarig landschapsbeheer in de vorm van Groen Blauwe Diensten hebben daar een belangrijke bijdrage aan geleverd. Bestuurders, inwoners én ondernemers zijn overtuigd geraakt van de bijzondere waarde van dit landschap en van de mogelijkheden die dit biedt. Vele gebiedspartijen in het gebied zijn dan ook actief in het behouden en versterken van de landschappelijke kwaliteiten. De Gebiedscoöperatie IJsseldelta en de Stichting particuliere Landschapsdiensten IJsseldelta+ hebben daarom ook de kans gegrepen om een bidbook te mogen opstellen voor langjarig landschapsbeheer.

Het voorliggend 'Bidbook voor Natuur & Landschap' sluit naadloos aan bij de ambities van de coöperatie, haar leden en de overheden. Zij willen blijvend aandacht vragen en

investeringskracht genereren om de landschappelijke kwaliteiten van de IJsseldelta te behouden, te versterken en te gebruiken. Dat kan echter alleen samen met u!

Om de aandacht voor het landschap kracht bij te zetten is de campagne 'Hart voor de IJsseldelta' gestart. Hebben inwoners en partijen een hart voor het gebied en zo ja, waar blijkt dat uit? De campagne is gedurende het voorjaar van 2019 gestart en zal een meerjarige doorlooptijd hebben. De betrokkenheid bij het landschap is immers niet gebonden aan een projectperiode, maar speelt soms zelfs een leven lang een rol bij inwoners. In dit bidbook vertellen wij u iets over het verhaal van de IJsseldelta aan de hand van drie deelgebieden, wat het gebied zo bijzonder maakt, hoe bewoners en agrariërs denken over het beheer van landschap en hoe we dit beheer voor de langere termijn samen met u mogelijk willen blijven maken.

IJsseldelta

De IJsseldelta bestaat het gebied van de drie gemeenten Zwolle, Kampen en Zwartewaterland. Het landschapsbeheer is logischerwijs gericht op het buitengebied van deze gemeenten. Dit gebied sluit aan bij het werkgebied van de Gebiedscoöperatie IJsseldelta en de Stichting Particuliere Landschapsdiensten IJsseldelta + (SPLIJ+). Het gebied vormt zowel landschappelijk als organisatorisch een eenheid, mede te danken aan de nauwe samenwerking tussen de overheden, gebiedspartijen en bewoners.

**Zowel
landschappelijk als
organisatorisch een
eenheid**

Afbeelding: Kaartbeeld IJsseldelta.

Mini landschapsbiografie

INHOUD

Het natuurlijke landschap

Deelgebied 1: De Mandjeswaard

Deelgebied 2: De Veldiger Binnenlanden

Deelgebied 3: Het oeverwallenlandschap langs de IJssel

Afb. 1 - Overzichtkaart met deelgebieden. Bron: Cultuurland Advies.

Het natuurlijke landschap van de IJsseldelta

Het Pleistocene landschap

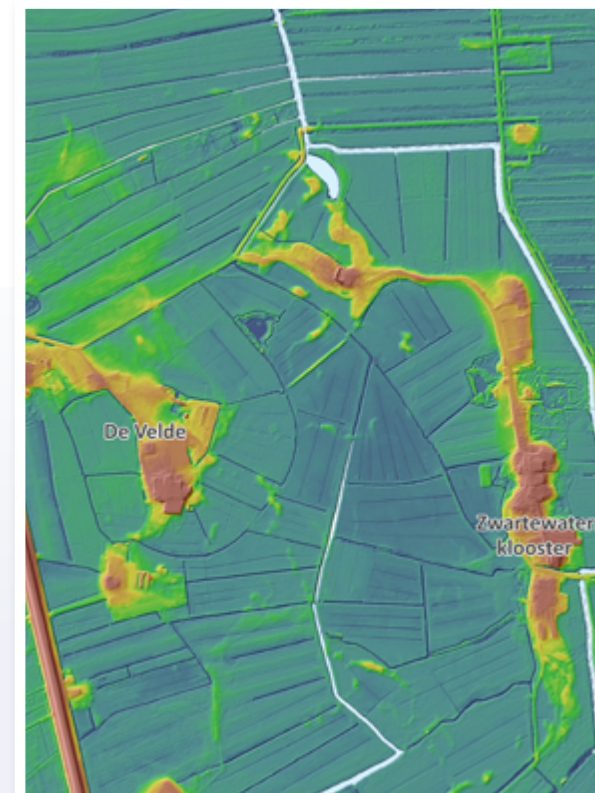
Het landschap in de IJsseldelta kent een lange ontstaansgeschiedenis. De basis van het huidige landschap is gelegd in de Saale-ijstijd zo'n 370.000 tot 130.000 jaar geleden. Het gebied werd toen bedekt door een dik pakket landijs vanuit Scandinavië. De gletsjers stuwden de ondergrond op, waardoor er langs de randen van het ijs hoge stuwwallen ontstonden. Tijdens het daaropvolgende interglaciaal het Eemien warmde het klimaat snel op en begon de zeespiegel te stijgen. Er ontstonden diepe smeltwaterdalen waar de ijskappen hadden gelegen. Dit proces heeft ervoor gezorgd dat de laaggelegen IJsseldelta is ontstaan. Ook het oerstroomdal van de Vecht is in deze

periode gevormd. Het dal werd diep uitgesleten door het smeltwater van de gletsjers. Deze lage gebieden raakten later grotendeels opgevuld met grind- en zandafzettingen uit de rivieren.

Rond 115.000 jaar geleden begon de laatste koude periode van het Pleistoceen: de Weichsel-ijstijd. Hoewel het landijs Nederland in deze periode niet bereikte, heerste er een poolklimaat en was de bodem permanent bevroren (permafrost). Er groeide vrijwel niets in het open toendralandschap. De wind had vrij spel waardoor er dikke pakketten dekzand afgezet konden worden. Op verschillende plaatsen werden dekzandruggen gevormd. In de laatste fase van de Weichsel-ijstijd werd er vanuit de brede rivierbeddingen zand naar de onbegroeide oevers getransporteerd door de wind, waardoor er duinen ontstonden. Omdat de wind in deze periode voornamelijk uit het westen kwam, zijn de meeste van deze rivierduinen langs de oostelijke oever van de IJssel en het Zwartewater te vinden. Door verdere opwarming van het klimaat raakte het gebied naar verloop van tijd begroeid. De invloed van de wind op het landschap nam af en daarmee nam ook de vorming van nieuwe rivierduinen en dekzandruggen af.

Het Holocene landschap

Rond 11.700 jaar geleden brak het Holoceen aan, het geologische tijdvak waarin wij vandaag de dag nog steeds leven. Tijdens het Holoceen is vrijwel het gehele Pleistocene zandlandschap in de IJsseldelta bedekt geraakt met veen- en kleiafzettingen. Door een snelle opwarming van het klimaat veranderde het open landschap in een dichtbegroeid oerbos met eik en linde. Het van oorsprong brede, vlechtende riviersysteem ging over in een meanderende rivier omdat er steeds minder water afgevoerd hoefde te worden. Meanderende rivieren snijden zich dieper in het landschap en zijn plaatsvaster dan vlechtende rivieren. In deze periode verschenen ook de eerste menselijke bewoners in het gebied. Het waren jagers-verzamelaars die rondtrokken over

Afb. 2 - Op de hoogtekaart (AHN3) zijn de rivierduinen langs het Zwartewater en de IJssel nog duidelijk zichtbaar, zoals bijvoorbeeld hier bij De Velde en Zwartewatersklooster.

de hogere zandgronden langs de voorlopers van de huidige IJssel en Vecht.

Veeenvorming

Rond het begin van de jaartelling zag het landschap in de IJsseldelta er nog compleet anders uit dan tegenwoordig het geval is. Het gebied grensde destijds aan het Almere, de voorloper van de Zuiderzee. Het Almere bestond uit grootschalige veenmoerassen en veenmeren. Deze venen zijn ontstaan door de sterke zeespiegelstijging aan het begin van het Holoceen. Als gevolg van de zeespiegelstijging verslechterde de afwatering en kwam het grondwaterpeil in het achterland ook hoger te staan. Hierdoor werd de zandondergrond in het Almere gebied -het huidige IJsselmeer en Flevoland- steeds natter en trad er veenvorming op. In het onder water staande land ontstonden voedselrijke riet- en zeggemoerassen. De afgestorven planten bleven onder water goed geconserveerd, waardoor zich een steeds dikker pakket veen vormde. Zeer grote gebieden konden op deze manier geheel verlanden en er ontstonden grootschalige moerassen. Door een combinatie van de stijgende zeespiegel en een dalende bodem werd de hele IJsseldelta erg nat en zette het veenvormingsproces verder landinwaarts door. De veenmoerassen breidden zich steeds verder uit. Ook in het stroomdal van het Zwartewater groeiden langs de oevers rietveen- en zeggemoerassen.

Tussen 6000 en 4000 jaar geleden ontstond er een uitgestrekt hoogveengebied langs de rivieren. Dit hoogveen bestond grotendeels uit veenmos (sphagnum) en was voedselarm (oligotroof). Veenmos werkt als een soort spons en kan ontzettend veel water vasthouden. Zodra een moeras onder grotere invloed van regenwater komt te staan (zuurder) ontwikkelen zich veenmossen. Veenmos heeft de eigenschap zeer goed water vast te houden, waardoor een veenmosmoeras niet afhankelijk is van de lokale grondwaterstand. Hierdoor kunnen veenmosveenkussens ontstaan van wel zes meter dik, vandaar de naam hoogveen. Naast veenmos kwamen in de hoogveenmoerassen ook planten voor zoals eenarig wollegras, heide, zonnedauw en

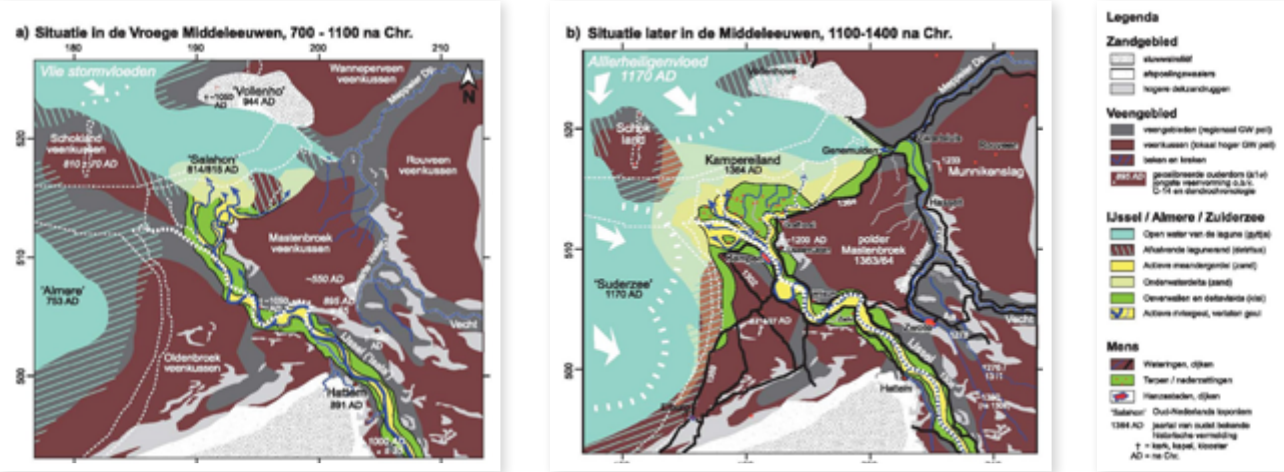
veenbes. Uiteindelijk werd vrijwel het gehele Pleistocene zandlandschap bedekt met een dik pakket veen, alleen de hoge dekzandruggen en rivierduinen zullen er bovenuit gestoken hebben als eilandjes in het moeras.

Afb. 3 - Het Fochteloöërveen op de grens van Drenthe en Friesland is een mooi voorbeeld van hoe een hoogveenmoeras eruitziet. Bron: Wikimedia Commons CC 3.0, onaangepast overgenomen (auteur: Dominicus Johannes Bergsma).

Het ontstaan van de IJssel

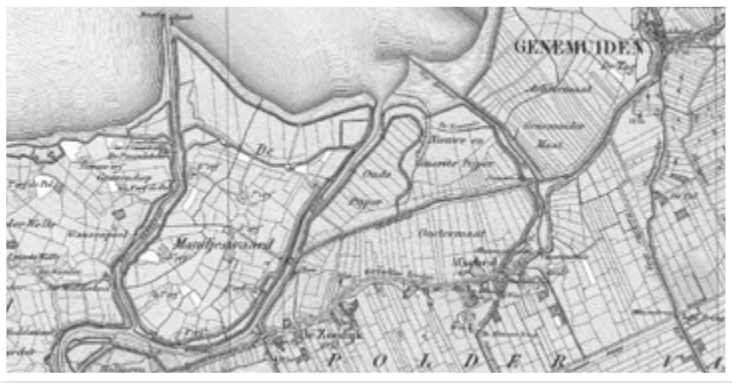
Rond het begin van de jaartelling bestond de IJssel nog niet in zijn huidige vorm. Tussen grofweg Zutphen en Deventer was de IJsselvallei volgestoven met dekzand. Door deze blokkade voerden zowel de Berkel als de Oude IJssel hun water in zuidelijke richting af naar de Rijn. Voor de kleine riviertjes ten noorden van Deventer gold het tegenovergestelde. Zij voerden hun water af richting het Almere. Al dit water kwam terecht in de veel kleinere voorloper van de IJssel, ook wel de Oer-Hunnepe genoemd. In de vroege middeleeuwen vond er een belangrijke gebeurtenis plaats in Midden-Nederland, die ook zijn weerslag heeft gehad op het landschap van de IJsseldelta. Door een langdurig proces van slibafzettingen kwam de Rijn steeds hoger in het landschap te liggen. Tijdens perioden van hoogwater werd het water uit de Berkel en Oude IJssel zeer hoog opgestuwd. Zelfs zo hoog dat het water een nieuwe doorgang vond in de zandblokkade tussen Zutphen en Deventer. De nieuwe stroombedding werd vanaf dat moment in perioden van hoogwater steeds verder uitgeschuurd. De doorbraak van de Rijn naar de IJssel of Oer-Hunnepe heeft vermoedelijk plaatsgevonden tussen 500 – 700 n.Chr. Het was de geboorte van de IJssel.

Afb. 4 - Bron: Paleogeografische reconstructies IJsseldelta. Bron: Cohen et al, 2010.

Afb. 5 - B Historische kaart Nicolaas ten Haven. Bron: N. ten Have, 1648 (naar herdruk Visscher).

Afb. 6 - Het noordelijke deel van de IJsseldelta op de Topografische Militaire kaart (TMK) uit 1850.

Deelgebied 1 - De Mandjeswaard

Afb. 1 - De ligging van de Mandjeswaard op de topografische kaart.

De Mandjeswaard is een bijzonder gebied op het Kampereiland, gelegen tussen het Ganzendiep, de Goot en het Zwarte Meer. Hoewel er in de laatste eeuwen veel veranderd is op het Kampereiland en de Mandjeswaard, is er door het specifieke verpachtingssysteem ook veel bij het oude gebleven. Sterker nog, op de Mandjeswaard is de fasering in de landschapontwikkeling nog bijzonder goed te volgen. Door de geringe ontwikkelingen in het buitengebied vormt de Mandjeswaard een heus landschapsarchief. Hier vertellen sloten, dijken en wegen nog het complete verhaal van het landschap.

Het vroegmiddeleeuwse landschap van de IJsseldelta

De doorbraak van de barrière in de IJssel moet een enorme

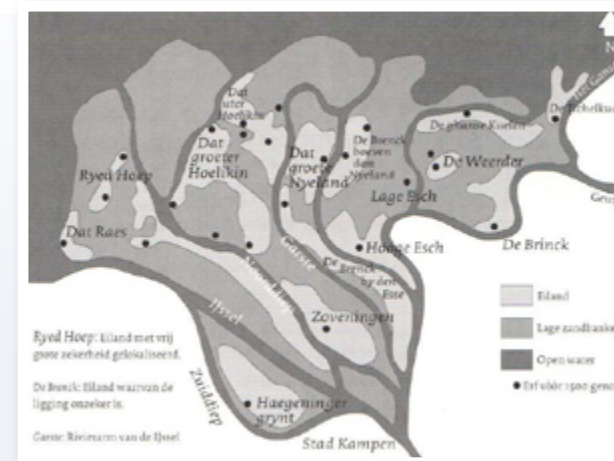
landschappelijke impact hebben gehad. Plotseling ging de rivier veel meer water afvoeren. In de toen nog niet bestaande IJsseldelta zullen de gevolgen merkbaar zijn geweest. In de driehoek tussen Schokland – Vollenhove – Kampereiland ontstonden steeds grotere zoetwatermeren (afb. 4, pagina 11). Het veengebied tussen Urk – Schokland en Kampen bleef vermoedelijk wel bestaan. Door de aanvoer van slib en zand via de IJssel vond er onder de waterspiegel deltavorming plaats. Kenmerkend voor een delta is de lagere stroomsnelheid, waardoor zand en klei kunnen bezinken. Deze slibafzettingen vonden ook plaats in de IJsseldelta, zelfs zodanig dat de rivier zich opsplijste in verschillende geulen of takken. Aanvankelijk bouwde de delta zich vooral uit in de richting van Genemuiden met als belangrijkste geul het Ganzendiep. Het Ganzendiep, ook wel Grafhorsterdiep, splitste weer in diverse meanderende nevengeulen zoals de Garste (Pepergasse), het Ganzendiep zelf en de Goot die elk afwaterden op de Zuiderzee (afb. 4 en 5, pagina 11). Intrigerend is het kleine watertje dat op historische kaarten even oostwaarts van De Goot staat ingetekend als Oude IJssel (afb. 3). Zou dit niet de meanderende voorloper van de Goot kunnen zijn (afb. 6, pagina 11)? Misschien wel een van de oudste deltageulen gezien de naam? Het zou passen binnen de recente geopperde gedachte dat de delta uitbouw richting Genemuiden van oudere datum is. Het zou misschien ook een verklaring kunnen zijn voor de geografisch gezien onlogische stichting van de stad Grafhorst in 1333 door de bisschop van Utrecht. De stichting kan gezien worden als een poging van de bisschop om tegenwicht te bieden aan de stad Kampen. Wanneer het Grafhorsterdiep/Ganzendiep (of de Goot) op dat moment nog één van de voornaamste geulen in de IJsseldelta was, is de stichting van Grafhorst beter te verklaren. Helemaal gezien de snelle verbinding met de bisschoppelijke sterkte in Vollenhove.

Vrijwel alle zand- en kleiafzettingen tussen Genemuiden en Kampen zijn ontstaan onder invloed van de IJssel. Waarschijnlijk ergens in de tweede helft van de 12e eeuw (rond 1170) vond er in de IJsseldelta een belangrijke verandering plaats. Door stormvloeden brak de veenbarrière tussen Schokland en Kampen door. Vanaf dat moment

kreeg de IJssel ook ruimte om een weg te zoeken naar het noordwesten. Volgens de nieuwste inzichten zijn vanaf deze periode de westelijke geulen, zoals het Noorderdiep, Rechterdiep en het Zuiderdiep gevormd (afb. 4, pagina 11). Vanaf dit moment ging het erg snel met het ontstaan van de delta. In het verdrongen veengebied werd sediment afgezet tot aan de hoogwaterspiegel. Door deze voortgaande sedimentatie kwamen delen van de delta boven water te liggen en konden ze door mensen gekoloniseerd worden.

Aanwas, bedijking en ontginning (1432 – 1880)

Met de doorbraak van de Rijn naar de IJssel in de vroege middeleeuwen ging de rivier steeds meer water afvoeren. Vervolgens voerde de IJssel in de volle middeleeuwen steeds meer sediment aan. Het was een gevolg van de grootschalige ontbossingen en bedijkingen stroomopwaarts langs de IJssel en de Rijn vanaf de 12e eeuw. Hierdoor zullen in de loop van de 13e eeuw steeds meer delen van de onderwaterdelta tot aan de hoogwaterspiegel zijn opgehoogd. Tussen de verschillende IJsseltakken ontstonden steeds meer kleine eilandjes. De inwoners van Kampen zullen de aanwas van het nieuwe land met belangstelling hebben gevolgd. Het recht op deze aanwas was in handen

Afb. 2 - Reconstructie van de IJsseldelta omstreeks het midden van de veertiende eeuw. De aangewassen eilanden zijn weergegeven samen met de erven die vóór 1500 zijn genoemd. Helaas valt de Mandjeswaard net buiten dit kaartbeeld. Bron: Dirkx, Hommel & Vervloet.

van de bisschop van Utrecht. Uit een bevestiging van een eerdere gift in 1284 blijkt dat de bisschop het recht op weiden, vissen en de aanwas ten noorden van de Sint-Nicolaasdiijk (Het Haatland) tussen 1250 – 1267 reeds aan de stad Kampen had geschonken. In 1364 schonk de bisschop de eilanden in de IJsseldelta die 'gras dragen' en het recht op aanwas binnen de IJsseldelta aan de stad Kampen (afb. 2). Met eilanden die 'gras dragen' worden stukken opgeslibd of drooggevalen land waar gras op groeit bedoeld. Het feit dat ze begroeid zijn duidt er op dat ze al enige tijd droog liggen. De eilanden hadden een totale grootte van 30 hoeven. Met het recht op aanwas wordt bedoeld dat de stad het gebruiksrecht kreeg over alle nieuwe aangeslibde en drooggevalen stukken land in de IJsseldelta. De schenking betrof een beloning voor de inspanningen die de stad had geleverd bij de verovering van het kasteel van het geslacht Van Voorst nabij Zwolle. De stad Kampen koos ervoor om af te zien bij de landverdeling van het Mastenbroek en kreeg in ruil daarvoor het land en de aanwas in de IJsseldelta. De aangewassen gronden in de IJsseldelta zullen ook al wel vóór 1364 door lieden uit Kampen en andere aangrenzende dorpen zijn gebruikt. De landerijen waarover de kerk van IJsselmuiden in de IJsseldelta wist te beschikken, zijn anders moeilijk verklaarbaar.

Wanneer in 1364 het land door de bisschop wordt geschonken, is er sprake van veertien opgeslibde eilanden. Al deze eilanden liggen tussen de huidige IJssel en het Ganzendiep. Door op- en aanwas groeide de IJsseldelta gestaag. Nieuwgevormde platen werden eerst gemeenschappelijk gebruikt of door nabijgelegen erven. Wanneer de landerijen door de constante overstromingen hoog genoeg waren opgeslibd, werden er afzonderlijke hoeven gesticht. Dit proces van opslibbing op bestaand land wordt opwas genoemd. In 1432 is voor het eerst sprake van opgeslibd land op de Mandjeswaard. In dat jaar pachtte Klaas Mandemaker samen met Johan Vos 'drie stucce werde naest der Els ende den wert op Mullingsdiep (Ganzediep)'. Het is deze Klaas Mandemaker waarnaar De Mandjeswaard is vernoemd. In het 'register van verpachtingen van stadslanden, erven, wateren en accijnzen' over de jaren

Uitzicht vanaf de Mandjeswaard (erf 1) over de splitsing van het Ganzendiep en de Goot. Bron: dronefoto Freddy Schinkel.

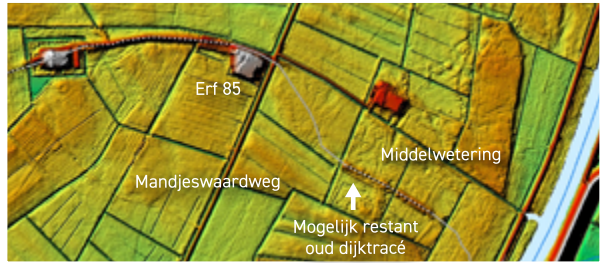
1584 – 1594 is sprake van 'Mandemakersland met aanwas'. Deze aanwas op de Mandjeswaard vond plaats aan de Zuiderzeekant. Dit proces van landaanwinning werd een handje geholpen door lage dijkes aan te leggen en de lage gronden te beplanten met riet en biezen. Achter de lage dijkes bezonk het slib van overstromingswater tussen het riet en de biezen. Op den duur ontstond er nieuw land aan de zeezijde, oftewel aanwas van nieuw land.

De Binnenwaard, de Buitenwaard en de Buitenlanden

In de Mandjeswaard zijn drie belangrijke perioden van op- en aanwas te herkennen. Het oudste opgeslibde gebied is dat van de Binnenwaard. Hier lagen de landerijen van Klaas Mandemaker en Johan Vos die tegenwoordig behoren tot erf één van de Mandjeswaard. Na 1432 komt het erf veelvuldig voor in de pachtboeken van de stad Kampen. Het is niet bekend of er in deze periode permanente bewoning plaatsvond, of alleen in het zomerseizoen. Zeker is wel dat huis en erf bij de stormramp in 1570 zwaar beschadigd raakten. Tegen het eind van de 16e eeuw was er dus al sprake van permanente bewoning op de Mandjeswaard.

Afb. 3 - Historische kaart van de IJsselvallei (1724) met de vier erven op de Binnenwaard van de Mandjeswaard.

Afb. 4 - De AHN geeft de hoogte weer van het huidige maaiveld. Op de kaart is duidelijk nog een hoogte zichtbaar in het huidige land (donkerrode kleur). Waarschijnlijk is het een relict van de oude dijk rondom de Binnenwaard.

Of de bewoning direct al plaatsvond op opgehoogde erven of belten is niet zeker, maar gezien het overstromingsgevaar toch wel aannemelijk.

De Binnenwaard (Fase 1: 1432 – 1750)

Het aantal erven in de gehele IJsseldelta was tot 1600 beperkt. Zo rond 1627 waren er plannen om het totaal uit te breiden naar veertig stuks op het Kampereiland en de Mandjeswaard. Uit de verpachtingen blijkt ook dat er tussen 1600 en 1654 op de Mandjeswaard drie nieuwe erven zijn (erf 2, 3 en 8). Wanneer deze erven op een kaart worden geplaatst blijken ze precies in de oude Binnenwaard te vallen. Deze Binnenwaard is prachtig weergegeven op een historische kaart van het Kampereiland uit 1724 (afb. 3). De Binnenwaard blijkt dan geheel omringd te zijn door een dijk. Dit zijn de oude dijken langs het Ganzendiep en de Goot die toen tevens als toegangsweg werden gebruikt. Ook de noordkant van de Binnenwaard was bedijkt. Restanten ervan zijn nog zichtbaar op hoogtekaarten van het huidige maaiveld (afb. 4). Gezamenlijk geven de oudste erven, dijken en wegen een beeld van de Mandjeswaard in de eerste fase, zo grofweg tussen 1432 – 1700. Een geïsoleerd gelegen eiland dat slechts met de buitenwereld verbonden was door een pontveer en enkele voetveren.

De Buitenwaard (Fase 2: 1750 – 1800)

Aan de hand van de historische kaart uit 1724 mogen we vaststellen dat er aan de noordkant van de Binnenwaard al veel land was aangewassen. De aanwas werd door de bewoners van de oude erven in de Binnenwaard dan al enige tijd gebruikt voor beweiding. Dat er actief land

Afb. 5 - De globale ruimtelijke ontwikkeling van de Mandjeswaard gedurende de eerste fase (1432 – 1750).

is aangemaakt, blijkt uit het voorkomen van lage dijkes (kadijkjes) in oude pachtovereenkomsten. Waarschijnlijk is in de tweede helft van de 18e eeuw een nieuwe dijkkring aangelegd rondom het nieuw aangewassen land: de Buitenwaard (afb. 6). Deze dijkkring staat al duidelijk aangegeven op kadastrale minuutplannen die zijn ingetekend tussen 1811 – 1832. In het voormalige buitendijkse land zijn in 1772, 1774 en 1792 achtereenvolgens erf 5, 6 en 4 gesticht. Het desbetreffende land is veelal afkomstig van de oude erven in de Binnenwaard. Interessant is dat de verpachtingen van erf 5 al beginnen in 1614. Precies op de locatie van erf 5 staat op de historische kaart van 1724 (afb. 3) een door bomen omgeven ronde cirkel aangegeven. Het lijkt erop dat de belt van erf 5 in 1724 al aanwezig was zonder bebouwing erop. Zou de buitendijks gelegen belt tot 1772 soms zijn gebruikt als verhoogde vluchtplaats voor het vee? Precies tussen de oude Binnenwaard en de nieuwe Buitenwaard lag de Middelwetering. Via deze wetering werd (overstromings)water uit de Binnen- en Buitenwaard geloosd in de Goot. Ook in deze nieuwe fase vormden de dijkringen de belangrijkste ontsluitingswegen van de Mandjeswaard (afb. 7).

De Buitenlanden (Fase 3: 1800 – 1880)

Aan de Zuiderzeekant van de Buitenwaard lagen de Buitenlanden (afb. 6). Het waren de onbedijkte (buiten) landen tegen de Zuiderzee. Tussen 1800 – 1850 kwamen er echter twee nieuwe dijkkringen gereed. De oudste lag vlak tegen de dijkkring van de Buitenwaard. Het lijkt er zelfs op dat de dijk rondom de Buitenwaard is afgegraven om deze

Afb. 6 - De driedeling van de Mandjeswaard op basis van de kadastrale indeling in 1832. Bron: HISGIS Overijssel, Fryske Akademy.

een enkele honderden meters landinwaarts te verleggen. Vervolgens is nog verder noordelijk een nieuwe dijkkring rondom de Buitenlanden gelegd. Waar de dijk in 1832 nog ontbreekt, wordt deze op de Topografisch Militaire Kaart van 1850 al wel aangegeven (zie afb. 6 natuurlijke landschap). De vele rietvelden die nog in 1832 aanwezig waren, zijn in 1850 omgezet in hooi- en weilanden.

Afb. 7 - De globale ruimtelijke ontwikkeling van de Mandjeswaard gedurende de tweede fase (1750 – 1800).

Anders dan in voorgaande periode worden er binnen de nieuwe dijkkring 'de Buitenlanden' geen nieuwe erven gesticht. Op of tegen de dijk, rondom de Buitenwaard, komen vier nieuwe erven te liggen, twee stuks dateren uit 1849 en twee uit 1880. Het plaatsen van een erf op of tegen de dijk lijkt een nieuwe planologische ontwikkeling, want ook op of tegen de dijk rondom de oude Binnenwaard werden in 1823 en 1879 twee nieuwe erven gesticht. Het laatste erf dat in deze periode is gesticht (1880), ligt centraal in de Binnenwaard. Aan de noordkant van het erf werd grond afgegraven voor het opwerpen van de belt waardoor een poel ontstond die op historische kaarten nog zichtbaar is (afb. 8). Ook in deze periode vormden de dijkkringen de belangrijkste ontsluitingswegen op het eiland (afb. 9).

Afb. 8 - Historische kaart van rond 1900 waarop de poel te zien is die is ontstaan door het afgraven van grond ten behoeve van de huisbelt van erf 83.

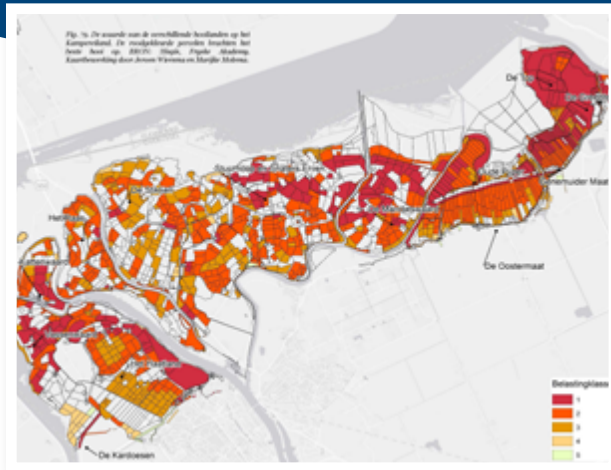

Afb. 9 - De globale ruimtelijke ontwikkeling van de Mandjeswaard gedurende de derde fase (1800 – 1880).

Hooihal en bedijking

Het Kampereiland en hooiwinning zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Op het Kampereiland en de Mandjeswaard zijn vruchtbare, kalkrijke kleibodems aanwezig. In de ondergrond ligt vaak relatief grof rivierzand dat is afgedekt met een dunne of dikkere laag vruchtbare klei die tijdens overstromingen is afgezet. Het zijn deze overstromingen waar de bevolking innovatief mee om wist te gaan. Langs het Ganzendiep en de Goot werden lage dijkjes aangelegd en langs de zeekant juist hogere. Zo werd het zeewater in de lente en de zomer geweerd en zorgden winterse overstromingen vanuit de rivier voor een laagje vruchtbaar slib. De op belten gelegen erven bleven gevrijwaard van het overstromingswater. In 1850 mat een zomerkade in de Mandjeswaard 1,35 meter AP, terwijl een wintervloed een hoogte bereikte van tussen de 1,00 – 2,00 AP. Het systeem kende ook een keerzijde. Zodra overstromingen uitbleven, veranderde de samenstelling van het gras en vroege overstromingen in het najaar bedorven de naweide. Zomerse vloedden waren helemaal desastreus voor de hooioogst.

Tot ver in de 20e eeuw vormde de hooioogst de belangrijkste inkomstenbron. Zeker in de Mandjeswaard was de kwaliteit van de hooilanden uitmuntend. In het recente verschenen werk 'Hooi, hooien en hooiers in de IJsseldelta' is een kaart opgenomen waaruit blijkt dat het gros van de hooilanden in de Mandjeswaard in 1832 werden gerekend tot de hoogste belastingklassen (afb. 10). Deze percelen brachten het beste hooi op. Op de meeste erven stonden wel drie of vier hooibergen. Vaak aan de noordwestkant van het erf, zodat ze konden dienen als golfbrekers tijdens overstromingen (afb. 11). In de koeberg werd het eerst gewonnen hooi opgeslagen, de paardenberg diende voor het laatst gewonnen grove hooi van de eerste snede (het Kampereiland hooi) en de kleine berg was voor de opslag van etgroen (laatste snede of nagras). In de loop van de 19e eeuw werden de dijken steeds verder opgehoogd (1,9 NAP) waardoor overstromingen minder frequent voorkwamen. Na de aanleg van de Afsluitdijk veranderde het brakke deltagebied in een zoetwatermeer waarin overstromingen minder vaak voorkwamen. Ook, mede door de verminderde vraag naar hooi, gingen de pachters zich in de loop van de 20e eeuw steeds meer toeleggen op de melkveehouderij.

Afb. 10 - De belastingklassen van de hooilanden in de IJsseldelta rond 1832. Hieruit blijkt dat de kwaliteit van de hooilanden in de Mandjeswaard werden gerekend tot de beste in de IJsseldelta. Bron: Wiersma, Coster en Van der Linde/HISGIS Overijssel, Fryske Akademy.

Afb. 11 - Op het kadastraal minuutplan uit de periode tussen 1811 – 1832 is erf 2 ingetekend. Aan de noordnoordwestkant staan drie hooibergen ingetekend die tevens diende als golfbrekers bij overstromingen.

Twee nieuwe erven en een nieuwe infrastructuur (1880 – heden)

In de 20e eeuw was het gedaan met de grootschalige landaanwas in de Mandjeswaard. Toch vonden er nog wel belangrijke landschappelijke ontwikkelingen plaats. Wat te denken van de biezenteelt, de aanleg van de Afsluitdijk of de ruilverkavelingen. Voor wat betreft de landinrichting kunnen er twee fasen onderscheiden worden.

De biezenteelt (Fase 4: 1880 – 1950)

Tussen 1832 en 1850 is er nog actief land aangewonnen in de Mandjeswaard. Door het aanleggen van kleine dijkjes kon er bij overstromingen vanuit zee of de rivier slib bezinken in uitgestrekte rietvelden. Deze praktijk veranderde ongeveer halverwege de 19e eeuw door de bloeiperiode van de mattenindustrie in Genemuiden. Al vanaf de 16e eeuw sneden de Genemuidenaren biez en om er matten van te maken. De biez en kwamen voor als natuurlijke opslag in de monding van het Zwarte Water. Rond 1845 was de vraag zodanig gestegen dat de Genemuidenaren in samenwerking met de 'Naamloze Maatschappij tot verbetering van het Zwolsche Diep' nieuwe biezenvelden aanlegden in het ondiepe kustwater van de IJsseldelta. Tussen de biez en lagen sloten en bredere vaarten, killen genoemd, die IJsselwater en daarmee vruchtbaar slib aanvoerden. De slibafzet zorgde op den duur voor een verlandingsproces en dus voor aanwas van nieuw land. Ook aan de noordkant van de Mandjeswaard werden grootschalige biezenvelden aangeplant met daartussen diverse killen (afb. 12). Aan het begin van de 20e eeuw daalde de vraag naar de Genemuiden matten sterk. Al snel werden de oude biezenvelden ingepolderd en ontstond er nieuw land. Zo ook in de Mandjeswaard, waar zo rond 1930 de De Cock's Polder tot stand kwam en een kleinere polder ten noordoosten daarvan. Met de totstandkoming van de Afsluitdijk en de aanleg van de Noordoostpolder veranderde de Zuiderzee in het Zwarte Meer. Waar de killen nog lang zichtbaar bleven, maakten de biez en als snel plaats voor uitgestrekte rietvelden.

Afb. 12 - Aan de noordkant van de Mandjeswaard lagen uitgestrekte biezenvelden. Diverse killen zorgden voor de aanvoer van slib en vers IJsselwater.

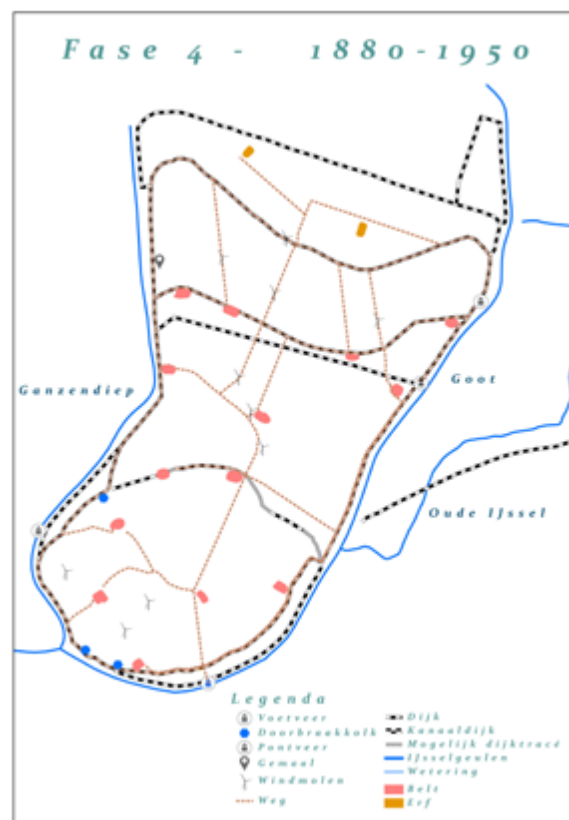
De voormalige biezenvelden met een uitzicht op de monding van de Goot in het Zwartewater. Tegenwoordig hebben de biez en plaatsgemaakt voor rietvelden en zijn de killen nog maar voor een klein deel te herkennen. Bron: dronefoto Freddy Schinkel.

Op het eiland zelf zijn in deze periode twee nieuwe erven gesticht in De Cock's Polder (erf 102 en 103). Ook in deze periode werden de erven nog enigszins verhoogd aangelegd. Een belangrijke verandering op de Mandjeswaard was de weg die vanaf de aanmeerplaats van het pontveer centraal over het eiland werd aangelegd: de Mandjeswaardweg. Iedere boerderij werd via een aparte toerit aangesloten op deze centrale weg. Het voet- en wagenverkeer verliep hierdoor niet langer via dijken, maar raakte veel meer naar binnen gericht. Ten behoeve van specifieke erfbemaling zijn in deze periode ook diverse windmolentjes aangelegd. We komen hier straks nog op terug (afb. 13).

Ruilverkaveling en schaalvergroting

(Fase 5: 1950 – heden)

Een laatste fase die veel invloed heeft gehad op de landschappelijke inrichting, zijn de ruilverkavelingen op het Kampereiland tussen 1953 – 1966. In deze periode zijn er een aantal nieuwe boerderijen en huizen gebouwd. Zo rond 1960 werd nog een stukje land aangewonnen bij 'De Heuvel'. Voor deze en andere nieuwe boerderijen geldt dat ze zonder huisbelt zijn gesticht. In hetzelfde deel van de Mandjeswaard werd een nieuw stukje weg aangelegd tussen De Cock's Polder en erf 86. Daarnaast zijn er ook op het bestaande land een vijftal nieuwe boerderijen aangelegd. Het gaat om de erven 165, 166, 167, 168 en 169. Na de ruilverkaveling zijn er maar weinig veranderingen opgetreden in de Mandjeswaard. Aan het aantal erven en de wegenstructuur is vrijwel niks veranderd. Lokaal zijn percelen samengevoegd, maar ook de hoofdlijnen van de verkavelingsstructuur zijn overeind gebleven (afb. 14 en 15)

Afb. 13 - De globale ruimtelijke ontwikkeling van de Mandjeswaard gedurende de vierde fase (1880 – 1950).

Landschapselementen en erfbeplanting

Vanwege de helling van het maaiveld was de afwatering in de Binnen- en Buitenwaard niet altijd even makkelijk. Overdreven gezegd vormde het eiland een soort soepbord waarbij de hoogste gronden in de nabijheid van de dijken liggen. Het was dus lastig, bijvoorbeeld na overstromingen, om het water in de Goot of het Ganzendiep te lozen. Tot 1900 geschiedde dit via een uitgebreid netwerk van sloten en weteringen die via sluizen in de dijk het water in de richting van de riviertakken afvoerden. Hetgeen natuurlijk alleen lukte wanneer de rivier- of zeestand lager was dan het waterpeil in de Mandjeswaard zelf. Rond het begin van de 20e eeuw werden kleine windmolens geïntroduceerd om erfbemaling mogelijk te maken. Door kleine dijkjes aan te leggen kon overtollig water na regenval of overstromingen worden weggemaakt naar de grotere weteringen. Tot de aanleg van het dieselgemaal Mandjeswaard (1927) kende het eiland zeker tien windmolens (afb. 15 en afb. 13).

Naast de dijken, erven en windmolens kende de Mandjeswaard een kaal en open landschap. Een beeld dat wordt bevestigd door historische kaarten. Vrijwel alleen de erven kenden beplanting. Dit weten we uit taxatierapporten uit het begin van de 20e eeuw die door Van der Linden overzichtelijk zijn weergegeven in zijn

Afb. 14 - De historische verkavelingspatronen uit 1832 (rood gestippeld) afgezet tegenover de huidige percelering (zwarte lijnen). Op veel plaatsen kom de verkaveling nog exact overeen.

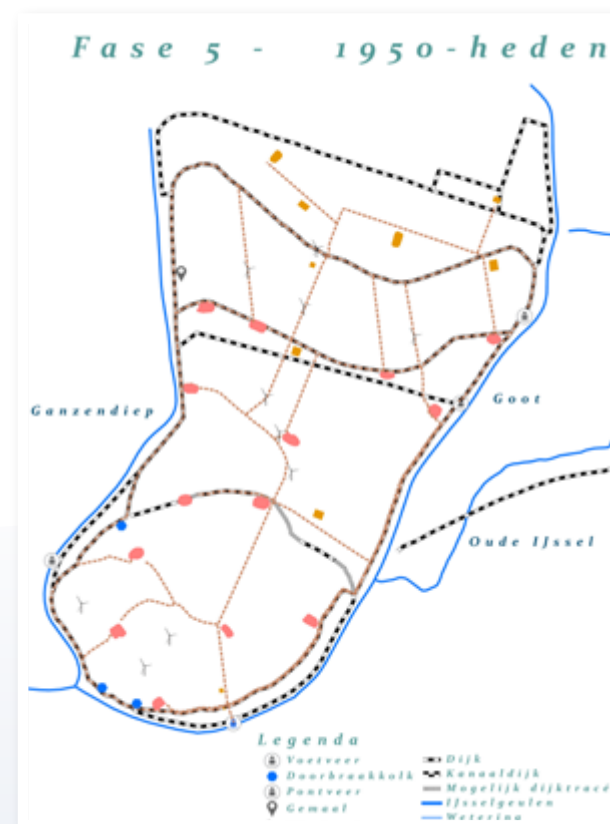
Afb. 15 - Houten windmolen op het Kampereiland.

standaardwerk over het Kampereiland. De hoogste delen van de belten, of de woonzijde, waren doorgaans beplant met iepen en soms met lindebomen. Aan de onderzijde van de belt werden aan de noordwestzijde vaak knotwilgen geplant

(afb. 17). Deze hadden in de perioden van overstromingen de functie van golfbreker. Daarnaast dienden ze als brandhout, hout voor afrasteringen en constructiehout. Voor of naast het huis stonden meidoorn- of vlierheggen. De boomgaard was vaak voor het huis gesitueerd en bevatte half- of hoogstambomen van appels, peren en pruimen. Ook stonden hier rode-, zwarte en kruisbessenstruiken. Rond 1935 is een deel van de toen nog boomloze Mandjeswaarweg dubbelzijdig beplant. Het laatste restant van deze beplanting is rond het jaar 2000 verdwenen. Pas tijdens de ruilverkaveling zijn de windsingels rondom de erven aangelegd.

Afb. 17 - Op de historische kaart van rond 1900 is te zien dat rond erf 7 en 8 beplanting aanwezig. Ook wordt aan de noordwestzijde een beplantingsstructuur weergegeven. Vermoedelijk een lange rij van knotwilgen.

Afb. 16 - De globale ruimtelijke ontwikkeling van de Mandjeswaard gedurende de vijfde fase (1950 – heden).

**Knotwilgen
functioneerden als
golfbrekers**

De erftaxaties

Erf 8 in 1925

24 opgaande bomen
106 kopwilgen
50 vruchtbomen

Erf 3 in 1916

25 opgaande bomen
3 opgaande zwaardere bomen
4 lindebomen
29 kopwilgen
15 vruchtbomen
1 hoge vlierheg

Erf 5 in 1915

20 opgaande bomen
110 kopwilgen
15 vruchtbomen

Erf 6 in 1919

19 iepenbomen
31 opgaande wilgen
60 kopwilgen
22 vruchtbomen
41 pruimenbomen

Erf 4 in 1930

9 opgaande bomen
110 kopwilgen
14 vruchtbomen
17 pruimenbomen

Erf 9 in 1917

4 iepenbomen
56 schotwilgen
112 kopwilgen
27 vruchtbomen
20 pruimenbomen

Erf 10 in 1919

120 kopwilgen
16 vruchtbomen

Erf 83 in 1917

270 knotwilgen
41 opgaande bomen
2 vruchtbomen
1 druivenboom
Rozenstruiken

Erf 86 in 1923

19 opgaande iepen
60 opgaande wilgen
35 kopwilgen
6 vruchtbomen
13 pruimenbomen

Erf 87 in 1914

12 iepen
6 lindebomen
35 populieren bomen
135 kopwilgen
72 vruchtbomen
14 pruimenbomen

Langjarig landschapsbeheer

Met een groep agrariërs van de Mandjeswaard is aan de hand van de biografie van de Mandjeswaard een gesprek gevoerd over de relatie tussen landbouw en landschap. Afgaand op signalen in de media staat die relatie vaak onder druk, terwijl op lokaal organisatieniveau en bij individuele agrariërs meer kansen worden gezien tussen een verwevenheid tussen landbouw en landschap. Tijdens het gesprek met de agrariërs is dan ook de vraag gesteld of het landschap een sterkere plek kan krijgen in de agrarische bedrijfsvoering. De stemming was opvallend positief, wat ook blijkt uit de reacties die de agrariërs gaven op de volgende vragen: "Stel, er is een blanco regeling, naar welke landschapselementen zou dan je aandacht uitgaan? Wat past binnen je bedrijfsvoering en sluit aan op het verhaal van het landschap?".

Kijkend naar de historie van het landschap en naar de huidige mogelijkheden binnen de bedrijfsvoering, zijn er vele landschapselementen aangedragen die weer hersteld of aangelegd kunnen worden. Te denken valt aan het herstel van oude kolken langs de dijk, het herinrichten van sloten met meer natuurvriendelijke oevers, het inzaaien

van bermen met kruidenrijke mengsels, het aanleggen van een poel en het herstellen van een eendenkooi op de lage koeweide. Een belangrijk aspect is ook de aandacht die gevraagd is voor erfbeplanting voor bijvoorbeeld solitaire bomen en knotwilgen langs het erf. In het overgrote deel van de IJsseldelta hebben de erven een grote impact op het landschap. In het weidse landschap vormen ze groene bakens van herkenning en draagt de kwaliteit ervan direct bij aan de beleving van het landschap. Strikt formeel gezien komt erfbeplanting niet in aanmerking voor langjarig landschapsbeheer, maar juist in de IJsseldelta pleiten we ervoor om het groen op het erf niet te vergeten.

In de Mandjeswaard staan agrariërs klaar om aan de slag te gaan met de aanleg, het herstel en langjarig beheer van landschapselementen. Dit belangrijke signaal mag als

representatief worden gezien voor de andere agrarische gebieden in de IJsseldelta. Landbouw en landschap komt zo nader tot elkaar en spelen daarbij in op de wens vanuit de samenleving om de verwevenheid tussen beide juist te versterken.

Deelgebied 2 - De Veldiger Binnenlanden

Afb. 1 - Topografische kaart Veldiger Binnenlanden.

Langs de oostelijke oever van het Zwarte Water ligt tussen Hasselt en Zwartsluis de oude buurtschap De Velde. De provinciale weg van Zwolle naar Emmeloord, de N331, verdeelt de buurtschap in twee delen. De weg loopt over een dijk die hier in de 17e eeuw is aangelegd. Buitendijks ligt het Veldiger Buitenland en binnendijks liggen de Veldiger Binnenlanden. Grenzend daaraan vinden we de buurtschap Zwartewatersklooster waar tussen de 13e en de 16e eeuw een nonnenklooster heeft bestaan. Beide buurtschappen liggen op oude rivierdunnen die aan het einde van de laatste ijstijd zijn gevormd. Ten oosten van de buurtschappen begint het agrarische veenontginningslandschap. Tegenwoordig ligt daar het natuurgebied de Olde Maten. De smalle langgerekte percelen die door rechte sloten en singels van elkaar gescheiden worden, zijn zeer kenmerkend voor dit gebied.

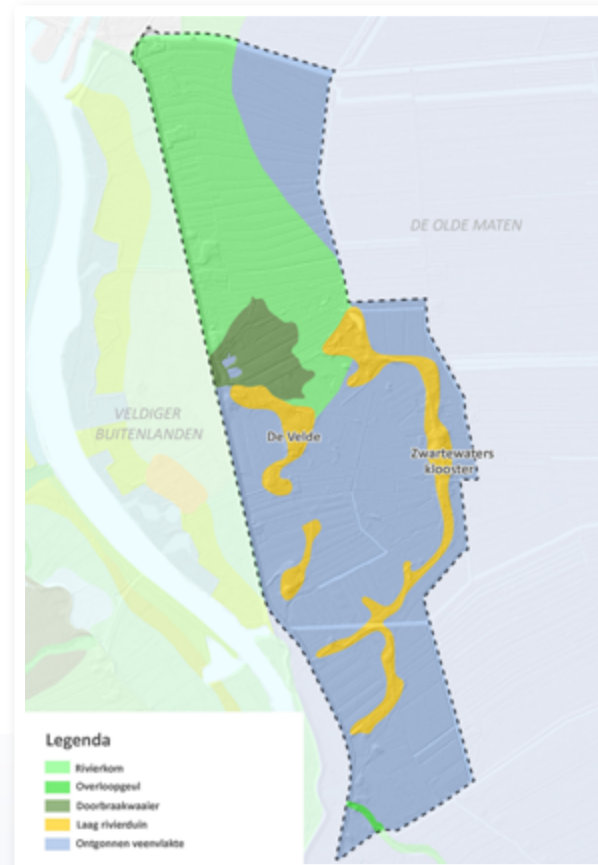

Afb. 2 - De Olde Maten vanuit de lucht. Bron: Freddy Schinkel.

Het middeleeuwse agrarische cultuurlandschap

De rivierdunnen waarop De Velde en Zwartewatersklooster gelegen zijn, vormden al in de prehistorie een aantrekkelijke plaats voor de bewoners van de rivierdelta. Desondanks zijn er geen sporen van permanente bewoning van vóór de vroege middeleeuwen terug te vinden in het gebied. Naar schatting raakten de rivierdunnen langs het Zwartewater vanaf de 11e of 12e eeuw permanent bewoond. De oudste boerderijen lagen met hun akkers op de rivierdunnen die langs de oostkant van het Zwartewater en de Vecht liggen. Deze gordel van rivierdunnen strekt zich uit van de Veldiger Binnenlanden tot aan Haerst bij Zwolle. Omdat de droge zandgronden slechts beperkte ruimte boden, werden al snel ook de lagergelegen gebieden ontgonnen. Oorspronkelijk stroomde het water daar via kleine stroompjes en veenriviertjes in het Zwartewater en de Sethe/Meppelerdiep. Mogelijk gaan enkele kronkelende sloten in de Veldiger Binnenlanden terug op zo'n natuurlijke waterloop. Om het gebied verder te ontwateren werden de natuurlijke waterloopjes vergraven en werden weteringen aangelegd. De oostelijke grens van de Veldiger Binnenlanden wordt gevormd door de Stadswijk (of de Wijk). Deze waterloop is vermoedelijk één van de oudste in het gebied. Oorspronkelijk bestond De Wijk uit verschillende stroompjes die later met elkaar verbonden zijn tot wetering. Dergelijke weteringen

deden niet alleen dienst als afwatering, maar ook als verbinding tussen de boerderijen. De gebieden rond de hoge rivierdunnen langs het Zwartewater, het Meppelerdiep en de Reest vormden een randzone rond een uitgestrekt veenmoeras in het oosten. Vanaf deze hoger gelegen gebieden werden in de middeleeuwen de ontginningen van het veengebied geïnitieerd.

Afb. 3 - Geomorfologische kaart van de Veldiger Binnenlanden.

Stichting van het klooster

Ten oosten van De Velde ligt de buurtschap Zwartewatersklooster. Hier werd in 1233 een klooster gesticht. De aanleiding voor de stichting van het klooster was de slag bij Ane in 1227. Daarbij werd het ridderleger van Otto van Lippe, de toenmalige bisschop van Utrecht, verslagen door de burggraaf van Coevorden en een leger van Drentse boeren. De opvolger van Otto van Lippe, bisschop Willebrand van Oldenburg, slaagde erin om het bisschoppelijk gezag over Overijssel en Drenthe te herstellen. Als boetedoening voor de slag werd in opdracht van Willebrand een klooster met de naam Mariëenberg

gesticht op een rivierduin langs het Zwartewater. Men vermoedt dat een deel van de bij de slag gesneuvelde ridders hier begraven ligt. De 25 nonnen die in het klooster verbleven moesten iedere dag bidden voor het zielenheil van de edelen die bij de slag gesneuveld waren. Het klooster moet ten tijde van de Reformatie, zo rond 1580, buiten gebruik zijn geraakt. De gebouwen zijn daarna afgebroken om de stenen her te gebruiken. Op de kaart van Christiaan Sgrooten van omstreeks 1573 staat het klooster nog aangegeven met de naam Swarte Water. Veel veldnamen in de omgeving herinneren nog aan het klooster, zoals de Oude Kloosterzielstreng en de Monnikenslag. De aanwezigheid van het klooster heeft een grote stempel gedrukt op het landschap. Een deel van de boerderijen in de buurtschap wordt nog altijd bewoond door de familie Ten Klooster. Het huidige kerkhof van Zwartewatersklooster herinnert aan de plaats waar het klooster gestaan moet hebben. Aan de oppervlakte is hier echter niets meer te zien. Inwoners van de buurtschap worden nog altijd op dit kerkhof begraven.

Afb. 4 - Op deze kaart van Christiaan Sgrooten uit 1570 staat het klooster nog aangegeven.

Afbeelding 5a - Bron: Freddy Schinkel.

Afb. 5b - Bron: Freddy Schinkel.

De agrarische veenontginningen

Vanaf de 11e eeuw behoorde het gebied tot het Oversticht en viel daarmee onder het gezag van de bisschop van Utrecht. De kerk heeft een grote rol gespeeld bij de ingebruikname van het land. Ten oosten van Zwartewatersklooster lag tijdens de vroege middeleeuwen een uitgestrekte hoogveenkoepel die rond 5000 v.Chr. was ontstaan. Door de slechte afwatering kon het hoogveen hier uitgroeien tot een metersdik pakket. Het overtollige water stroomde via kleine veenstroompjes langs de rivierduinen weg in de toen nog onbedijkte rivier. Hoewel de venen grotendeels ontoegankelijk waren, werden ze door de vroege bewoners van het gebied wel op kleine schaal gebruikt voor jacht en extensieve beweiding. Door de groeiende bevolking kwam er echter steeds meer vraag naar akker- en weilanden. Die akkerlanden werden gevonden in het hoogveengebied.

De randzone langs de rivieren vormde de basis voor de ontginning. In eerste instantie moet er sprake zijn geweest van onafhankelijke groepjes kolonisten die afzonderlijk van elkaar stukjes veen ontgonnen. Vanaf de 12e eeuw werd gestart met de ontginning van het immense veengebied. Er werden ontwateringssloten haaks op de helling van de veenkoepel gegraven. Op historische kaarten is te zien dat het veengebied in verschillende slagen was verdeeld. Deze slagen komen waarschijnlijk overeen met de oorspronkelijke ontginningsblokken. Aan de Veldiger Binnenlanden en Zwartewatersklooster grenzen twee slagen; de Bisschopsslag en de Monnikenslag. Op de grens tussen twee slagen of blokken lagen zijdwenden. Deze stroken veen lieten de ontginners onbenut. Omdat het veen hier minder snel

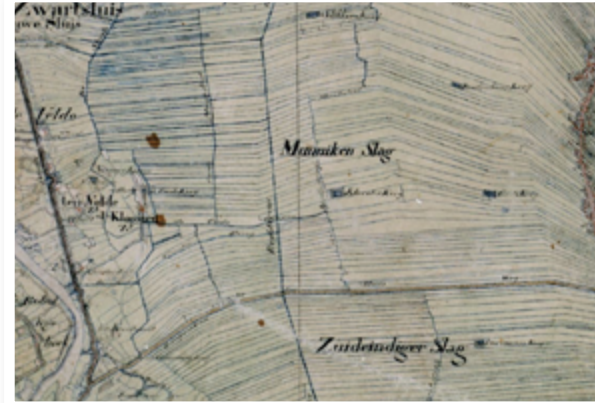
inklonk, ontstond er vanzelf een soort natuurlijke dijk tussen twee ontginningsblokken. Deze zijdwenden dienden ook om het zure water uit de andere ontginningsblokken te keren. Na het aanleggen van ontwateringssloten kon het overtollige water afstromen richting de rivier. Door de afwatering verdween het veen en ontstonden al snel lange smalle percelen die als akkerland in gebruik genomen werden.

Afb. 6 - Zwartewatersklooster en Rouveen op de kaart van Gijsbert Sasse uit 1635. Ten oosten van het klooster liggen de Monnikenslag en de Bisschopsslag.

Bij de ontginning was sprake van het recht van opstrek. Dat hield in dat er geen achtergrens voor de ontginningen was vastgesteld. Men kon de ontginning in de lengterichting doorzetten tot men op een achtergrens (een andere ontginning of water) stuitte. Om het zure water uit de nog onontgonnen venen in het oosten te keren, werden achterkaden of leidijken aangelegd. Wanneer men verder het veen in trok werden deze dijken of kades afgegraven. Hoe verder men het veen introk, hoe meer men te maken kreeg met andere ontginningen. Men moest steeds meer rekening met elkaar houden. De beperkte ruimte zorgde ervoor dat er meerdere knikken in de slagen te zien zijn. De ontginningsrichting werd in iedere slag meerdere keren bijgesteld om te voorkomen dat men tegen een andere ontginning aan zou botsen. Door de ruilverkavelingen in de 20e eeuw zijn veel van deze knikken verdwenen, maar op oude kaarten zijn ze nog goed herkenbaar.

Op basis van deze systematische indeling van het gebied wordt verondersteld dat er bij de ontginningen sprake was van een overkoepeld gezag. Dit is waar de rol van

Afb. 7 - De TMK uit 1850 geeft een mooi beeld van de historische landschappelijke structuur in het veengebied.

de kerk en het klooster naar voren komt. De bisschoppen van Utrecht hebben een vooraanstaande rol gespeeld bij de ontginningen. In 1042 werd de bisschop van Utrecht begunstigd met het graafschap Salland. Hiermee verkreeg de bisschop ook het ius forestense. Dit is het koninklijk gebruiksrecht op alle niet in bezit genomen gronden en wateren. De bisschop verkreeg dus het recht op de ontginning van de nog niet in cultuur gebrachte hoogveenmoerassen. Ook kerkelijk gezien speelde de bisschop een belangrijke rol. Dat de bisschop ook daadwerkelijk betrokken was bij de ontginning, blijkt wel uit de namen 'Bisschopsslag' en 'Monnikenslag'. Uit oude rentmeestersrekeningen blijkt dat de veenboeren in de Bisschopsslag nog in de 16e eeuw vergoedingen betaalden aan de bisschop voor het landgebruik. De Monnikenslag met 14 hoeven werd in 1233 geschonken aan het klooster door 'zij die gebruiksrechten uitoefenden op het aan het klooster grenzende veen'. Het veen was vóór 1233 dus al in gebruik. Vervolgens schonk bisschop Willebrand de tienden en de rechtspraak over diezelfde hoeven aan het klooster. Nog eens acht jaar later verklaarde de bisschop dat de onder het klooster ressorterende veenboeren hun kerkelijke sacramenten mochten ontvangen in het klooster, behoudens dan het seendrecht waarvoor zij jaarlijks belasting moesten betalen in de kerk van Zwolle.

Uit laatmiddeleeuwse bronnen blijkt dat er op de ontgonnen veengronden onder meer rogge werd verbouwd, zolang de grondwaterspiegel dat toeliet. De nattere landerijen werden afhankelijk van de grondwaterstand gebruikt als hooilanden

of weides. Door de ontwatering en oxidatie begonnen de ontgonnen veengebieden echter al snel in te klinken. Naar schatting daalde de bodem met minstens een centimeter per jaar. De nieuwe landbouwgrond werd daarom al snel te nat om nog te gebruiken. Om de ontwatering van het ontgonnen en ingeklonken veengebied te bevorderen werden dwars op de verkaveling weteringen gegraven. Vermoedelijk is de Oude Maatsloot het restant van zo'n oude wetering. Men zag zich genoodzaakt om verder het veen in te trekken en nieuwe gebieden te ontginnen. Uiteindelijk waren de bouwlanden zo ver van de boerderijen verplaatst dat ook de bewoning opschoof. Zo ontstonden nieuwe bewoningsassen in het veen. Mogelijk werden de nieuwe woningen op de oude achterkaden aangelegd. Overigens zullen niet alle boerderijen gelijktijdig verhuisd zijn. Bewoning kwam soms op twee assen tegelijk voor. Een getuigenverklaring uit 1635 verklaart: "datter ande alden hoeijdijsk noch verscheijdene huijsen stonden" toen het dorp Rouveen al naar de volgende locatie verplaatst was. Wanneer alle woningen naar een nieuwe plek waren verplaatst volgde ook de kerk. De kerk van Rouveen moet oorspronkelijk bij Zwartewatersklooster hebben gestaan. Na een eeuwenlang proces van opschuiving heeft de kerk rond het begin van de 17e eeuw zijn huidige locatie bereikt.

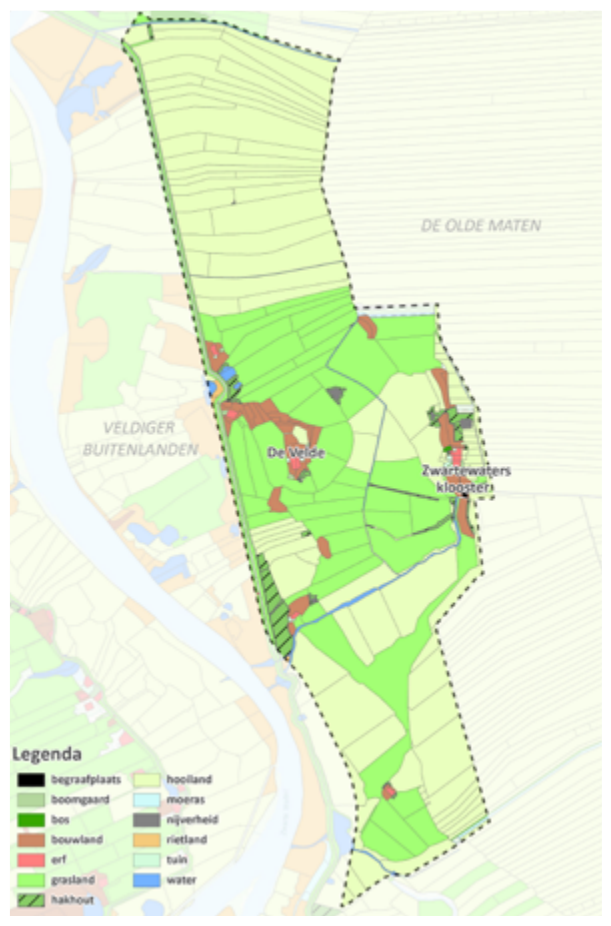
Afb. 8 - De (voormalige) kerklocaties van Rouveen. De eerste kerk van Rouveen lag bij Zwartewatersklooster. Bron: Cultuurland Advies.

Het vroegmoderne landschap

In de buurtschappen De Velde en Zwartewatersklooster had men regelmatig te maken met overstromingen van het Zwartewater en de Zuiderzee.

De eerste doorgaande dijk langs het Zwartewater is al in de middeleeuwen aangelegd. In 1340 was er sprake van De Kloosterzijl waarop de Oude Kloosterzielstreng afwaterede. Dit impliceert dat er toen ook al een dijk aanwezig moet zijn geweest. Het is echter niet duidelijk waar deze precies

gelegen heeft. In de buitenlanden zijn hier en daar nog restanten van oude dijkjes en kaden terug te zien. Opvallend is ook dat de verkaveling van de Veldiger Binnenlanden doorloopt in de Buitenlanden. De huidige Sluizedijk is pas in 1676 aangelegd en heeft de buurtschap in tweeën gesplitst. Voor die tijd vormde de buurtschap een geheel. Op de eerste kadastrale kaarten uit 1832 is de doorlopende verkaveling aan weerszijden van de dijk nog duidelijk zichtbaar. Na de aanleg van de dijk ontstond er een scherp landschappelijk contrast tussen de binnenlanden en de buitenlanden. Omdat de buitenlanden nog regelmatig overstromden, werd hier door de rivier een laag vruchtbare klei afgezet. In de binnenlanden kwam dit proces stil te liggen.

Afb. 9 - De Veldiger Binnenlanden op de eerste Kadasterkaart in 1832.

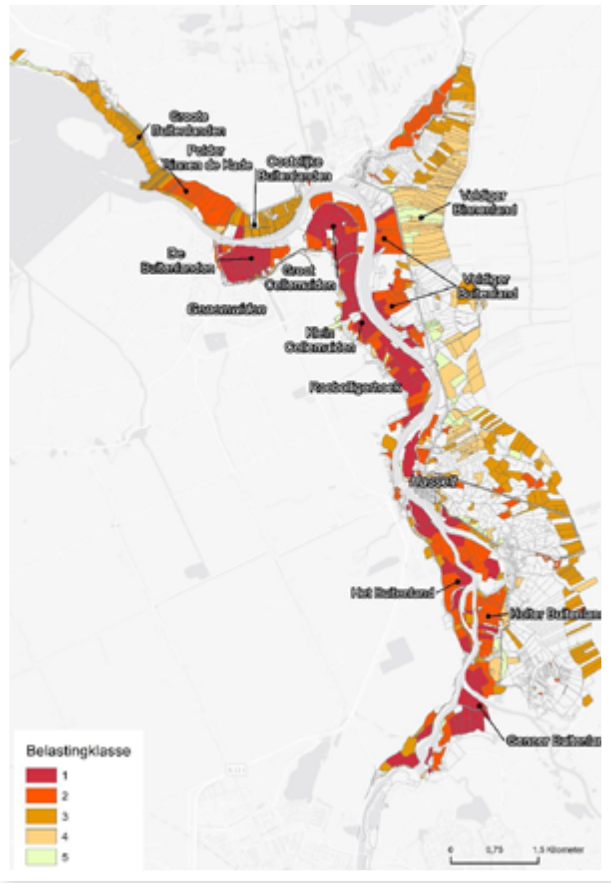
Hooilanden

De IJsseldelta kent een lange traditie van hooiwinning. Veel grond in de Veldiger Binnenlanden is eeuwenlang gebruikt als hooiland. Alle gronden die door de hoge grondwaterstand ongeschikt waren voor akkerbouw werden gebruikt als hooiland, rietland of weidegrond. De hooilanden waren tot zeker de 19e eeuw van groot belang voor de bewoners van de buurtschappen langs het Zwartewater.

Ze zijn zowel in de binnen- als de buitenlanden te vinden. Ook in de ontgonnen veengebieden in de Olde Maten werden veel natte percelen gebruikt als hooiland. Opvallend is het grote kwaliteitsverschil tussen de verschillende percelen. De kwaliteit van de hooilanden kan achterhaald worden door middel van de eerste Kadasterkaarten van 1832. Hierop staat voor ieder perceel de belastingklasse (1-5) aangegeven. Het blijkt dat het beste hooi op de buitendijkse gronden werd gehaald (klasse 1-2).

De beste percelen lagen direct langs de rivier en profiteerden van de vruchtbare kleiafzettingen. De kwaliteit van het hooi in de Veldiger Binnenlanden en de Olde Maten was van veel lagere kwaliteit (klasse 4-5). De dijk scheidt de kleiige hooilanden van de hooilanden met een venige bodem. Een inspecteur van het kadaster beschreef de situatie in 1828 als volgt:

“Het kleine gedeelte der hooien weilanden die langs de rivier het Zwarte Water buitendijks liggen en daardoor bespoeld worden zijn van een goede kwaliteit en begroot op den voet den omleggende landen van de gemeente Zwollekerspel. De binnendijs gelegen (landerijen) kunnen de mest niet ontberen, vele ervan zijn laag en met schadelijke planten of roebol bezeten, dus van mindere waarde dan de vorige”.

Afb. 10 - Op deze kaart uit het rapport 'Van Oerbos tot Hooiland (2018) zijn de verschillende belastingklassen van de hooilanden langs het Zwartewater aangegeven. De beste percelen liggen in de buitendijkse gebieden. Bron: Wiersma, Coster en Van der Linde, 2018.

Dijkdoorbraken en kolken

Dat de dijken geen volledige bescherming tegen overstromingen boden, blijkt wel uit de vele kolken langs de oevers van het Zwartewater. Ze herinneren aan de talloze dijkdoorbraken in het verleden. Door het rondkolkende water ontstonden er na een dijkdoorbraak diepe gaten in het landschap. Deze kolken zijn nu nog herkenbaar als ronde poelen. Na de overstroming werd de heropgebouwde dijk vaak in een bocht om de kolk gelegd. Bij de Velde heeft lange tijd zo'n knik in de dijk gelegen. Een onverhard pad herinnert hier nog aan. Langs de kolken groeide vaak riet.

Afb. 11 - Tot ver in de 20e eeuw lag de dijk bij De Velde met een bocht om een oude doorbraakkolk. Inmiddels is de dijk rechtgetrokken.

Afb. 12 - Kolk in de Veldiger Binnenlanden. Bron: Freddy Schinkel.

Ondanks de bedijkingen stonden ook de lagere delen van de binnenlanden in de winter nog geregeld onder water. Niet alleen door overstromingen, maar ook door een te hoge grondwaterstand en overtollig water uit het veengebied. Ook in Zwartewatersklooster had men regelmatig te kampen met wateroverlast.

“Albert ten Klooster maakte voor zover zijn herinnering gaat, in zijn jeugd geen enkele winter mee, dat het water niet rond de buurtschap stond en hij met een punter naar de dijk aan het Zwarte Water moest om zo naar de school in Hasselt te komen. Dat begon in de vroege winter en achter in april was het vaak nog wel”. Bron: www.tenklooster.nl.

Het gebied heeft meerdere zware overstromingen doorstaan. Bij de overstroming op 4 februari 1825 werd vrijwel het gehele kustgebied van Nederland getroffen. Ook de dijk tussen Zwartsluis en Hasselt verdween in de golven. De Veldiger Binnenlanden kwamen volledig onder water te staan. Na de afsluiting van de Zuiderzee zijn er geen grote dijkdoorbraken meer geweest. Desondanks blijft de hoge waterstand een terugkerend thema in het gebied, voornamelijk doordat de lage ligging gepaard gaat met hoge grondwaterstanden.

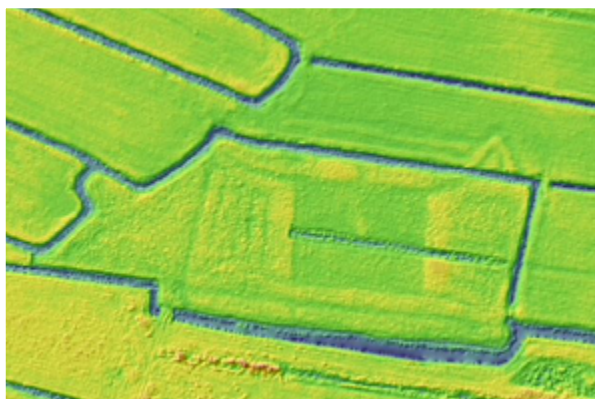
Eendenkooien

In de Veldiger Binnenlanden hebben drie eendenkooien gelegen, één kooi bij de buurtschap De Velde en twee kooien bij het Zwartewatersklooster (De Hutte en de Oude kooi). Eendenkooien kwamen vanaf de 14e eeuw in heel laag Nederland voor. Naar schatting hebben er zo'n 1000 eendenkooien in Nederland gelegen. Iedere regio kende een eigen type eendenkooi. De familie Ten Klooster, die zijn oorsprong kent bij Zwartewatersklooster, is een bekende kooikersfamilie. Het oude ambacht van eendenkooiker wordt er al generaties lang van vader op zoon doorgegeven. Zelfs in Friesland en Gelderland dragen veel kooikers de naam Ten Klooster. De eerste geregistreerde kooiker in de familie was Willem ten Klooster (1790-1871). De traditie van het vangen van eenden met behulp van een eendenkooi is echter veel ouder. Er hebben sinds de late middeleeuwen veel eendenkooien in Noordwest Overijssel gelegen. Het rustige

Afb. 13 - In de Veldiger Binnenlanden liggen tegenwoordig nog drie eendenkooien. Ze zijn niet meer als kooi in gebruik, maar vormen belangrijke cultuurhistorische relictten en hebben een hoge natuurwaarde.

waterrijke gebied was bij uitstek geschikt voor de vangst van watervogels. Ook in de Olde Maten zijn meerdere kooien bewaard gebleven. Net ten noorden van de Conradsweg zijn in het huidige grasland op de hoogtekaart nog prachtige structuren van oude vangkooien te zien.

Afb. 14 - Ten noorden van de Veldiger Binnenlanden zijn in de weilanden nog structuren van verdwenen eendenkooien te herkennen op de hoogtekaart (AHN3).

Een eendenkooi bestaat uit een waterplas (de kooiplas) met meerdere vangpijpen omringd door opgaande begroeiing. De vangpijpen zijn afgeschermd met gaas of riet. Omdat de vangpijpen gebogen zijn, kunnen de eenden vanuit de pijp de kooiplas niet meer zien. De kooiker lokt de wilde eenden met behulp van een kooikerhondje en een aantal tamme eenden naar een vangpijp. De wilde eenden volgen de tamme eenden die gewend zijn om gevoerd te worden in de vangpijp. Zodra de eenden ver genoeg de vangpijp in zijn, komt de kooiker tevoorschijn en vliegen de wilde eenden op, richting het einde van de vangpijp. Daar komen ze uiteindelijk terecht in netten en een vanghokje. De uitdrukking 'de pijp uitgaan' kent hier zijn oorsprong. Tegenwoordig worden de eendenkooien niet meer gebruikt voor de jacht. Ze worden in stand gehouden vanwege de hoge cultuurhistorische en ecologische waarden. De kooibossen rond de eendenkooien bij Zwartewatersklooster en De Velden werden gebruikt als hakhoutbosjes. Ook langs de dijk zijn verschillende van deze bosjes te vinden. Ze lagen bijvoorbeeld langs een kolk. Uit deze geriefbosjes werd hout gehaald voor alledaags gebruik, zoals het maken van gereedschap.

Turfwinning in de Olde Maten

Het landschap in de Olde Maten wordt naast de lange smalle percelering ook gekenmerkt door de aanwezigheid van petgaten en legakkers. Deze zijn ontstaan door de vervening die hier in de 19e eeuw heeft plaatsgevonden. Er moet onderscheid worden gemaakt tussen de agrarische veenontginningen en de vervening. Bij de veenontginning werd in de middeleeuwen het veen ontgonnen met als doel de grond geschikt te maken voor landbouw. Bij de veel latere grootschalige verveningen werd het veen uitgeschept en gedroogd tot turf om te verkopen als brandstof. In de Olde Maten werd veen gewonnen met behulp van een baggerbeugel. De uitgegraven turf werd op zogenaamde legakkers te drogen gelegd. Grote stukken land kwamen door de turfwinning onderwater te staan. Uiteindelijk bleek de turfwinning niet rendabel te zijn. Op de legakkers groeien nu wilgen, waardoor het landschap steeds meer gesloten raakt.

Afb. 15 - De Olde Maten: Bron: Freddy Schinkel.

Het moderne landschap

Op het eerste gezicht lijkt er de afgelopen eeuwen weinig veranderd te zijn in de buurtschappen Zwartewatersklooster en De Velde. In 1956 werd Zwartewatersklooster nog omschreven als 'een gehucht dat alleen via een smal, kronkelig pad is te bereiken en dat bestaat uit vijftien boerderijen, twee eendenkooien en een wonderlijk kerkhofje, waar men op om en bij de helft van de grafstenen de namen Ten Klooster en Kloosterziel vindt'. Ondanks de modernisering hebben de buurtschap het historische karakter weten te behouden.

Uiteraard is de infrastructuur de afgelopen eeuwen wel sterk verbeterd. De belangrijkste noord-zuid verbinding wordt al sinds de 17e eeuw gevormd door de Sluizerdijk waar tegenwoordig de N331 ligt. In 1914 werd hier de tramdienst van Zwolle naar Zwartsluis in gebruik genomen. Deze trambaan liep langs de dijk. Door de opkomende concurrentie van particuliere voertuigen en vrachtwagens heeft de tramdienst echter niet lang stand kunnen houden. Ter hoogte van De Velde werd enige tijd tol geheven. Door de ruilverkavelingen in de 20e eeuw is er met name in de Olde Maten veel veranderd. In de Veldiger Binnenlanden is de oorspronkelijke verkaveling grotendeels in stand gebleven. Tegenwoordig bestaan de uiterwaarden langs het Zwartewater uit vlakke graslanden die een prachtig gebied vormen voor weidevogels. De buitenlanden worden minder intensief beheerd dan de binnenlanden en zijn een belangrijke broedplaats voor weidevogels zoals grutto's. Met het verdwijnen van de hooilanden zijn ook veel vogels uit het gebied verdwenen. Sinds 1995 wordt de Olde Maten beheerd door Staatsbosbeheer. De organisatie zet zich in voor het herstel van de historische hooilanden en blauwgraslanden.

Afb. 16 - De Veldiger Binnenlanden vanuit de lucht. Bron: Freddy Schinkel.

Langjarig landschapsbeheer

De Veldiger Binnenlanden kent aan weerszijden natte gebieden. Het beeld kan gaan ontstaan dat het gebied een soort van lege badkuip gaat worden. In het noordelijk deel van het gebied vinden proeven plaats met drainage. De eerste resultaten zijn positief. Of dit op langere termijn ook het gewenste effect heeft, is nog afwachten.

Het uitgangspunt voor dit gebied is dat de landbouw hier een toekomst moet hebben. Dat het landschap daar een mogelijke bijdrage aan kan leveren, is de uitdaging die voor ons ligt. Het type landschap lijkt naar de toekomst toe meer geschikt voor extensieve landbouw, alhoewel er nu wel intensief geboerd wordt. In totaal zijn er nog vijf agrariërs in dit gebied actief.

Een toekomst voor de landbouw in dit gebied kan bijna niet zonder, meer dan nu, aandacht te hebben voor de relatie met het landschap. Op basis van een gesprek met enkele agrariërs is een schets gemaakt met daarin twee ontwikkelingsrichtingen: de eerste richting speelt in op

‘water’ als factor in het landschap (sloten, vaarten, wellicht poelen en kolkjes, eendenkooien, moerassige ruigte en oevers) in het Laattmiddeleeuwse slagenlandschap, en de tweede ontwikkelingsrichting gaat over mogelijkheden om meer met opgaande elementen te doen (heggen, hagen, bosschages, bosjes, eventueel droge ruigten en allerlei oevers) in de Vroegmiddeleeuwse blokverkeveling. Het zijn elementen die passen binnen het langjarig beheer van landschapselementen, die bijdragen aan de beleving van het landschap en de agrarische sector mogelijkheden biedt om bedrijfsontwikkelingen in dit type landschap inhoud te geven. Een van de agrariërs in het gebied, German Rijkogel, vertelt erover.

Afb. 17 - Zwartewatersklooster. Bron: Freddy Schinkel.

IN GESPREK MET ... HENK LUTEN

interview

Verstopt tussen de bomen, in het uitgestrekte IJsseldelta-landschap bij Hasselt, ligt de eendenkooi met bijenstal ‘Haasjes’ en het vogelringstation ‘De Kooi’. Henk Luten, natuur- en vogelliefhebber, beheert deze twee historische plekken al jaren als vrijwilliger. Sinds enige tijd heeft hij dit bijzondere stukje natuur in erfpacht. Daarmee is Henk verantwoordelijk voor het behoud. Vanuit de Groen Blauwe Diensten zet hij zich samen met andere vrijwilligers in voor het beheer van dit monument, maar ook voor de educatieve en wetenschappelijke activiteiten.

“De eendenkooi is een stuk cultuurhistorie”, vertelt Henk. “Vroeger werd de kooi gebruikt en beheerd door de kooiker, die leefde van de 6.000 tot 10.000 eenden die hij jaarlijks ving. Hij moest hier zijn gezin van onderhouden. Nu gebruiken we de eendenkooi voor natuur- en cultuureducatie. Ook ringen we hier eenden en andere vogels. Deze informatie wordt gebruikt voor wetenschappelijk onderzoek. Erg belangrijk.”

Henk heeft altijd een voorliefde gehad voor de natuur. Als jonge IJhorstenaar sloot hij zich aan bij de plaatselijke natuurwacht. Elke zondagochtend om 6 uur liep hij samen met een groep natuurwachters door het bos om nestkast controles uit te voeren. Die passie voor de natuur heeft hij nooit meer losgelaten. Henk bleef zich zijn hele leven, naast zijn carrière, vrijwillig inzetten. Een paar jaar geleden kwam Henk door gezondheidsredenen thuis te zitten. *“Dat is echt niks voor mij... zo binnen, achter de geraniums.”* In Hasselt vond hij de eendenkooi, een vaste plek in de natuur dichtbij huis.

Bij het monument zit een educatiecentrum. Bezoekers kunnen het vogelringstation, de eendenkooi en bijenstal bezoeken. Basisscholen uit de nabijgelegen gemeenten komen regelmatig langs voor een stukje cultuur- en natuureducatie. Kinderen krijgen les in vogelringen en uitleg over de noodzaak van het verzamelen van deze gegevens. Daarnaast worden de eendenkooi en bijenstal bezocht. Hier geven Henk en vrijwilligers uitleg over de historie van de kooi en de noodzaak van de bijenstal.

Henk
Luten

“Ik vind het belangrijk dat de jeugd een stukje cultuurhistorie meekrijgt en leert over de natuur. Zo krijgen ze meer begrip voor de natuur en wat daar allemaal mee samenhangt.”

Naast educatie wordt er ook wetenschappelijk onderzoek verricht. Eenden, zang- en roofvogels worden hier geringd en daarna losgelaten. De informatie die hieruit voortkomt gaat naar het vogeltrekstation in Wageningen. Vanuit heel Nederland en Europa worden ringwerkgegevens verzameld en gebruikt voor populatieonderzoek.

Henk is inmiddels al een aantal jaren gepensioneerd, maar ontzettend blij dat hij dit stukje natuurbeheer nog steeds uitvoert. *“Ik hou van de vogels en de natuur. De IJsseldelta is een gebied dat we moeten koesteren. Het gebied is uniek om zijn typische karakteristieke open landschap, de rivier de IJssel en haar vertakkingen. Trouwens, wist je wel hoe belangrijk de knotwilgen zijn? Niet alleen voor het aanzicht van het landschap, maar ook voor de vogelstand en de steenuilen.”*

Zonder investeringen uit de samenleving kan het beheer van de eendenkooi en het vogelringstation niet worden uitgevoerd. Het kost geld om dit monument te onderhouden. Rietmatten moeten regelmatig vervangen worden en gebouwen hebben onderhoud nodig. Al jaren wordt dit uitgevoerd en (gedeeltelijk) gefinancierd door vrijwilligers. *“Dit is lastig. Wij kunnen het beheer niet meer alleen bekostigen. Daarom zijn donaties uit de samenleving hard nodig om dit soort historische en wetenschappelijke plekken te behouden. Zo kan dit een plek blijven waar de jeugd iets kan leren. Dat vind ik belangrijk.”* Voor succesvol behoud zijn er naast financiële bijdragen ook vrijwilligers nodig die excursies begeleiden. Zij zijn, naast financiële steun, heel erg welkom.

“Namens alle vrijwilligers van de eendenkooi ‘Haasjes’ en het vogelringstation ‘De Kooi’ hopen wij dat iedereen bijdraagt aan het behoud van deze historische plekken in het landschap van de IJsseldelta. Zonder donaties gaan deze plekken verloren.”

Op bezoek bij... Fenny en German Rijfkogel

interview

Zwartewatersklooster: 15 huizen, 40 inwoners, 3 eendenkooien, een begraafplaats en een prachtig landschap aan de rand van het natuurgebied de Olde Maten. De tijd lijkt er stil te hebben gestaan. Op een mooie zomerdag kun je nog korenschoven langs de weg zien staan. Zwartewatersklooster ontleent zijn naam aan een nonnenklooster dat hier in 1233 werd gesticht als boetedoening voor de in 1227 in de slag bij Ane omgekomen bisschop van Utrecht en zijn 139 ridders, die hier begraven liggen. Het klooster werd aan het eind van de 16e eeuw weer afgebroken.

De familie Rijfkogel is een van de contractanten van SPLIJ+. German en Fenny runnen samen met hun dochter en zoon een melkveebedrijf: 80 hectare hebben zij ter beschikking voor hun 90 koeien en 22 stuks jongvee en daarnaast hebben zij ook nog 25 schapen ('we tellen de schapen tweemaal ter dag') en nog wat geiten. Fenny (63) is geboren in Zwartewatersklooster, German (67) komt uit de nabijgelegen buurtschap De Velde. Enkele jaren geleden kochten ze hun huidige woning aan de doorgaande weg. German: "We waren er eigenlijk nog niet aan toe om van de boerderij te verhuizen, maar je moet een beetje vooruit denken. Er komt hier niet vaak een huis te koop. Nu woont onze dochter met haar gezin op de boerderij en straks kan zij samen met onze zoon het bedrijf voortzetten. Nu draaien wij nog volop mee en werken onze zoon en dochter ieder een halve week 'buiten de deur'."

Vanuit de huiskamer kijken we uit op het natuurgebied en op de vogels die zich tegoed doen aan het strooivoer. Groentingen, boomklevers, vinken, huismussen en grote bonte spechten vliegen af en aan. "We voldoen niet aan alle criteria voor een biologisch boerenbedrijf, maar in de geest zijn we dat wel. We proberen zoveel mogelijk in harmonie met de natuur te werken. We gebruiken zo min mogelijk antibiotica en we gebruiken al 20 jaar geen kunstmest, we boeren op een extensieve manier. Het gaat niet om zoveel mogelijk productie,

"Het gaat ons daarbij niet zozeer om het vangen van de eenden, dat zijn er maar enkele tientallen per jaar, maar om het behoud van cultureel erfgoed"

wij vinden dat je als boer ook de rust moet nemen om te genieten van de natuur. Dat kan hier nog, het landschap is betrekkelijk weinig veranderd, het heeft nog min of meer het karakter van vroeger". De veestapel bestaat uit een bonte verzameling van koeien. Niet alleen Holsteiners, maar ook Blaarkoppen en exemplaren Brown Swiss maken deel uit van de groep. "Het is een mooi gezicht om die bonte stoet vanuit de stal over het pad naar het land te zien lopen."

German en Fenny zijn in het bezit van twee eendenkooien. De kleine eendenkooi staat midden in het land en is ongeveer 6 jaar geleden met steun van SPLIJ+ opgeknapt. Sinds kort is de familie Rijfkogel ook in het bezit van de grote eendenkooi, die wat meer verscholen ligt. Daar werken ze nu druk aan het herstel van de rieten schermen. Daarna zullen de kolk en de vangpijpen verder uitgebaggerd moeten worden en zullen de vangpijpen in oude glorie hersteld worden. Mogelijk dat de provincie subsidie wil verlenen, want het herstel is een kostbare zaak.

"Het werken in de kooi is heel rustgevend, het is prachtig om zo in de natuur bezig te zijn. Behalve eenden trekken de kooien ook veel andere vogels aan, maar ook predatoren als vossen en marterachtigen. Uiteindelijk willen we dat de kooien ook hun oude functie weer kunnen vervullen. Het gaat ons daarbij niet zozeer om het vangen van de eenden, dat zijn er maar enkele tientallen per jaar, maar om het behoud van cultureel erfgoed", aldus German. In de kooien mogen alleen wilde eenden gevangen worden in de periode van half augustus tot en met januari. De kooiker moet in het bezit zijn van een kooikersdiploma, ook wel 'jachtvergunning zonder geweer' genoemd.

Romantisch boeren, het bestaat nog. German en Fenny Rijfkogel, landbouwers en natuurbouwers tegelijkertijd.

Deelgebied 3 - Het rivierenlandschap langs de IJssel

Afb. 1 - Topografische kaart rivierenlandschap.

Langs de noordoostelijke oever van de IJssel ligt tussen Windesheim en Wilsum een oud cultuurlandschap met diverse kleine buurtschappen. Ondanks de groei van de stad Zwolle is het agrarische karakter van de streek bewaard gebleven. Langs de rivier liggen nog overal kleine landschapselementen zoals hoogstamfruitboomgaarden, meidoornhagen, knotwilgen, kolken en poelen. De verkaveling is er onregelmatig en de dorpen en buurtschappen liggen verspreid op de rivierduinen en oeverwallen. Open en gesloten landschappen wisselen elkaar af. Van west naar oost liggen hier de plaatsen Wilsum, 's-Heerenbroek, Veecaten, Westenholte, Spoolde, Schelle, Oldeneel, Harculo en Windesheim. Vanuit historisch perspectief moet ook Zalk aan de zuidkant van de IJssel tegenover Wilsum tot het gebied gerekend worden. Zalk vormde samen met Veecaten een heerlijkheid en heeft een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van het gebied.

Het rivierenlandschap bij Wilsum. Bron: Freddy Schinkel.

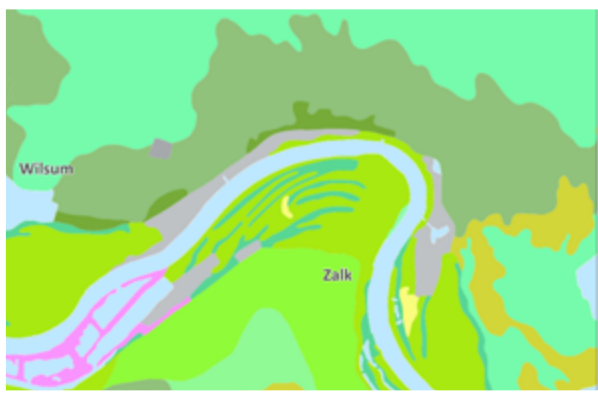
Oeverwallen, komgronden en kronkelwaarden

Het karakteristieke IJssellandschap met oeverwallen en komgebieden is pas na de doorbraak van de barrière in de IJssel ontstaan. Tot aan de bedijkingen in de middeleeuwen trad de rivier nog regelmatig buiten zijn oevers. Omdat het water buiten de rivierbedding zijn snelheid verloor, werd er grind, zand en klei afgezet in de uiterwaarden. De zwaarste deeltjes bezonken als eerste. Aan weerszijden van de rivier ontstonden daardoor zandige oeverwallen. De rivierbedding en oeverwallen vormen samen de stroomrug van een rivier. De lichtere zand- en kleideeltjes werden verderop in de komgebieden afgezet, waardoor er na verloop van tijd een dikke vruchtbare kleilaag ontstond. Door de continue afzetting van zand en klei kwam de stroomrug steeds hoger te liggen, waardoor de rivier soms zijn bedding verliet en een nieuwe stroomrug vormde. De nog onbedijkte rivier kon zich vrij door het landschap bewegen. Op veel plaatsen zijn nog oude meanders te herkennen. Dit verklaart waarom de provinciegrens tussen Overijssel en Gelderland niet overal gelijkloopt met de rivier. In de binnenbocht van een meander kon zich soms een kronkelwaard vormen. Een mooi voorbeeld hiervan ligt bij Zalk, op de plaats van het huidige Zalkerbos. Door de ophoping van zand in de binnenbocht ontstonden daar lage sikkelvormige zandduinen met

geulen ertussen. In de buitenbocht vond juist erosie plaats, waardoor de rivierbedding steeds verder in noordelijke richting verplaatste.

Afb. 2 - Luchtfoto van het oeverwallenlandschap ter hoogte van de Hanzeboog bij Zwolle. Bron: Freddy Schinkel.

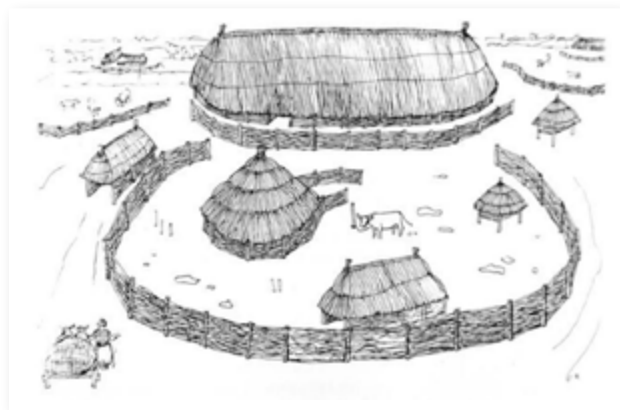

Afb. 3 - Op de geomorfologische kaart is de kronkelwaard bij Zalk mooi te zien.

Wonen langs de rivier

De IJssel is in de loop der eeuwen regelmatig van stroombedding gewisseld. Door de wisselende waterafvoer was het landschap van de IJsselvallei constant in verandering. De oudste nederzettingen liggen op de rivierduinen, dekzandruggen, dekzandkopjes en oeverwallen langs het water. Deze staken als eilandjes boven het natte gebied uit en vormden een aantrekkelijke woonplaats voor de eerste bewoners van het gebied. Archeologisch

onderzoek heeft uitgewezen dat de hoogtes al in de prehistorie bewoond werden. In Spoolde zijn bijvoorbeeld resten gevonden van boerderijen uit de bronstijd (3000 - 800 v.Chr.) en de ijzertijd (800 - 0 v.Chr.). Tijdens de vroege middeleeuwen nam de bevolking langs de IJssel in rap tempo toe. Als gevolg daarvan werden grote stukken land ontgonnen. Het grondgebruik was sterk afhankelijk van de bodemgesteldheid. De hogere gronden werden voor bewoning en landbouw gebruikt, de lagere als weide of hooiland. Door het graven van sloten en weteringen werd de afwatering van de lagergelegen gebieden verbeterd.

Afb. 4 - Impressie van een bronstijdboerderij door Ruud van Beek (uit: Speuren naar Spoolde).

Plaats- en veldnamen

De plaatsnamen in het gebied vertellen veel over de oorsprong en ouderdom van de dorpen en steden. Er zijn langs de IJssel veel -heem namen te vinden zoals Windesheim, Ittserum en Wilsom. -Heem verwijst naar huis of woonstede, dergelijke namen komen vanaf de vroege middeleeuwen voor. Windesheim en Ittersum zijn van persoonsnamen afgeleid, Wilsom betekent zoiets als huis op de wal. De bodemgesteldheid en het landschap van een plaats komen vaak terug in de naam. Zalk werd vroeger bijvoorbeeld Santlike genoemd, naar de zandgronden waarop het dorp is ontstaan. De naam Schelle is verwant aan het Engelse 'shallow' en verwijst naar een ondiepe plaats in het landschap. Over de herkomst van de naam Spoolde bestaat veel onduidelijkheid. Het woord wordt vaak in

verband gebracht met het Middelnederlandse 'spoelen', wat zou verwijzen naar het overstromen (overspoelen) van de IJssel. Een andere verklaring is dat de naam herinnert aan de uitgestrekte bossen die hier tot de middeleeuwen gelegen moeten hebben.

De Spoolderberg

Dat de rivierduinen langs de IJssel belangrijke plaatsen in het landschap vormden, blijkt wel uit de rijke geschiedenis van de Spoolderberg. Eeuwenlang vormde deze rivierduin een vergaderplaats voor het streekbestuur. In vroegere tijden was het gebruikelijk om belangrijke bijeenkomsten en vergaderingen op een bijzondere plaats in het landschap te laten plaatsvinden. Bijvoorbeeld langs de rivier of op een heuvel. Al in de Frankische tijd was de Spoolderberg de dingplaats van de gouw Salon waar allerlei streekaangelegenheden plaatsvonden, zoals rechtsspraak maar ook feesten en inhuldigen. Zwolle kreeg hier bijvoorbeeld in 1230 haar stadsrechten toegekend. Ook de Sallandse en Overijsselse landdagen werden tijdens de late middeleeuwen op de Spoolderberg gehouden. Dit waren openluchtbijeenkomsten die tweemaal per jaar werden gehouden, afwisselend in Zwolle, Deventer en Kampen.

Afb. 5 - Het kunstwerk 'Le Chêne' van kunstenaar Andre Boone aan de voet van de Spoolderberg staat symbool voor de rijke geschiedenis van deze bijzondere plaats langs de IJssel. Bron: J. Gulikers.

Kastelen en landgoederen

De IJssel loopt door een relatief smal dal en was in het verleden van grote strategische betekenis. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er langs de oevers van de rivier talloze kastelen en havezaten hebben gelegen. De bekendste in dit gebied zijn het kasteel van Voorst bij Zwolle en kasteel Buckhorst in Zalk. Het kasteel van Voorst stond op een rivierduin in de huidige wijk Westenholte. Tegenwoordig bevindt zich hier het Stinspark. Het kasteel was in eigendom van de heren van Voorst. Kasteel Buckhorst was een voormalig roofridderslot ten zuiden van de IJssel. De eerste vermelding ervan stamt uit 1224 toen de burcht door de bisschop verwoest werd. De aanwezigheid van het kasteel heeft een belangrijke rol gespeeld voor het omliggende gebied omdat de heren van Buckhorst grote stukken land in hun bezit hadden. Behalve kastelen hebben er ook talloze landgoederen langs de rivier gelegen zoals bij Windesheim en de Schellerberg.

Afb. 6 - Tekening van Kasteel Buckhorst uit de 19e eeuw door Jacob van Lennep. Bron: Merkwaaardige Kasteelen in Nederland.

Afb. 6 - Landgoed Schellerberg. Bron: Onaangepast overgenomen van Wikimedia Commons gebruiker Kasteelbeer licentie CC BY-SA 3.0.

De strijd tegen het water

Vóór de bedijking van de IJssel waren de lage gronden langs de rivier vrijwel onbewoonbaar en was men gebonden aan de rivierduinen, dekzandkopjes en oeverwallen. Om droge voeten te houden werd in de loop van de middeleeuwen een start gemaakt met de bedijking van de rivier. Wanneer de eerste dijken precies zijn aangelegd, is niet bekend. Deze dijken waren niet meer dan lage kades om individuele percelen. In de loop der jaren werden de kades steeds verder verhoogd en met elkaar verbonden, tot er uiteindelijk een aaneengesloten dijk langs de rivier was ontstaan. Bij de aanleg van de dijken werd waar mogelijk gebruik gemaakt van natuurlijke hoogtes in het landschap. Dit is bijvoorbeeld nog goed te zien bij Wilsum, waar de rivierduin in de dijk is opgenomen.

Afb. 7 - Op de hoogtekaart (AHN3) is goed te zien hoe de dijk bij Wilsum overloopt in de rivierduin.

Via geulen werd het overvloedige water terug naar de rivier geleid. Naar schatting was er tegen het einde van de 13e eeuw een gesloten dijksysteem gevormd. Door de bedijking werd de oorspronkelijke breedte van de IJssel enorm ingeperkt. Het gevolg daarvan was dat het peil van de rivier vele malen hoger kwam te staan. Dit kon verder stroomafwaarts voor wateroverlast zorgen. Het onderhoud van de dijken was lokaal geregeld en gebeurde meestal door de bewoners van de marken, kerspels of buurtschappen waarin de dijk gelegen was.

Op 4 juni 1308 kondigde de bisschop van Utrecht Guy van Avesnes op de Spoolderberg het dijkrecht af voor de IJssel aan de zijde van Deventer van ter Hunnepe tot de zee. Ter Hunnepe was de naam van een klooster in de buurt van Deventer. Uit de brief blijkt dat er toen al een dijk aan de rechteroever van de IJssel aanwezig was. De brief geeft namelijk geen opdracht tot aanleg van een nieuwe dijk,

Afb. 8 - Aan de Schellerdijk onder Zwolle staat deze hoofslaagpaal van arduinstein uit 1760. De paal markeert de grens tussen twee dijkvakken. Bron: Foto Cultuurland Advies.

maar alleen tot verbetering van de verwaarloosde dijk. De dijkbrief van 1308 stelde een bestuurscollege in dat bestond uit een dijkgraaf en heemraden. Samen vormden zij de dijkstoel die verantwoordelijk was voor de handhaving van het dijkrecht. Iedere hoeve was verplicht om een deel van de dijk voor zijn rekening te nemen. In de loop der eeuwen werden de grenzen tussen de dijkvakken vastgelegd en gemarkeerd met stenen paaltjes. Voorbeelden van deze hoofslagpalen zijn onder andere in Veecaten en langs de Schellerdijk ten zuiden van Zwolle nog te vinden.

De aarde en klei die nodig waren voor het opwerpen van een dijklichaam werd over het algemeen buitendijs gewonnen in de uiterwaarden. Wanneer het water al tot aan de dijk stond, was dit echter niet mogelijk en moest de grond binnendijs worden afgegraven. Hier ontstonden drassige uitgediepte stukken land waar riet groeide en soms geriefhout werd aangeplant. Bij Harculo zijn deze uitgedijpte landen nog goed zichtbaar in het landschap. Het afgraven van grond voor het aanleggen en verbeteren van dijken is iets van alle tijden. In 1996 werd er bijvoorbeeld in de Koppelerwaard bij Wilsum nog klei gewonnen om de dijk bij Kampen te verstevigen.

Vanwege voortdurende wateroverlast was er al in de 14e eeuw sprake van het terug leggen (inlagen) van de dijk om meer ruimte aan de rivier te geven. Om het meanderen tegen te gaan, begon men in de 15e eeuw tevens met het aanleggen van kribben. Dit zijn lage strekdammen die dwars op de dijk staan. Ze bestonden uit houten palen met wilgentenen en aarde. Om te voorzien in het benodigde materiaal werden systematisch bomen aangeplant. De kribben zorgden ervoor dat de rivier op zijn plaats bleef. Bovendien werd de diepte van de vaargeul intact gehouden, wat gunstig was voor de scheepvaart. Mede door de aanleg van de kribben kwamen grote stukken land in de uiterwaarden droog te liggen. Deze waarden werden door de bewoners van de aangrenzende buurtschappen in gebruik genomen.

Afb. 9 - Op deze kaart uit de 16e eeuw zijn de kribben, kolken en waarden bij Oldeneel weergegeven.

Verdwenen dorpen

Ondanks de bedijking was het bouwen van woningen langs de rivier niet zonder risico. Zo is een groot deel van het voormalige dorp Veecaten in de IJssel verdwenen. De bocht in de rivier bij Zalk sleet in de buitenbocht steeds verder uit, terwijl er in de binnenbocht juist aanslibbing plaatsvond. Het meanderen van de rivier heeft ervoor gezorgd dat er tegenwoordig weinig van Veecaten over gebleven is. De huizen die er nog staan, behoren nu tot 's-Heerenbroek. Veecaten is niet het enige dorp dat in de loop der eeuwen door de rivier is verzwolgen. Tot in de vijftiende eeuw lag

Afb. 10 - De kerk van het verdwenen dorpje Katen staat op deze kaart uit 1570 nog aangegeven.

Afb. 11 - Gezicht op het Katerveer in 1880 (Collectie HCO Zwolle).

aan de zuidwestkant van de IJssel bij Spoolde het dorp Katen. Door de erosie van de IJsseloever is Katen in het water verdwenen. Op een oude kaart van rond 1570 staat het kerkje van Caeten en de Caetense Veer nog aangegeven. Uit het feit dat de inwoners van Spoolde tot de kerk van Katen behoorden, blijkt dat Katen en Spoolde ooit aan dezelfde kant van de IJssel gelegen moeten hebben. Een soortgelijke situatie vinden we in Zalk, waar de inwoners van 's Heerenbroek naar de kerk gingen. Het Zalkerveer en het Katerveer vervoerden de mensen iedere zondag over de IJssel. De kerkgangers hadden van oudsher gratis overtocht.

Geulen en kolken

Tot in de 20e eeuw braken de dijken langs de IJssel regelmatig door. Met name de stormvloed van 1775, 1825 en 1916 hebben duidelijke sporen achtergelaten in het landschap. Bij een dijkdoorbraak wordt door het rondkolkende water vaak een diep gat gevormd, dat wordt een kolk of wiel genoemd. Veel van deze kolken zijn nog steeds aanwezig in het landschap en zijn nu waardevolle natuurgebieden. Tussen Windesheim en Zwolle zijn langs de IJsseldijk talloze kolken te vinden. Dit stuk van de dijk was berucht vanwege de vele doorbraken. Door een combinatie van de zandige ondergrond, het smalle stroomdal door de aanwezigheid van het Veluwe massief (bij Heerde - Hattem) en de vele wateringen brak de dijk hier regelmatig door. Door het heldere water vormden de kolken in de 19e en 20e eeuw populaire recreatieplassen. Bij een dijkdoorbaak nam de dreiging voor andere dijken vrijwel direct af omdat het water geloosd kon worden. Het kwam dan ook voor dat de dijken aan de Gelderse kant van de IJssel werden doorgestoken door de bewoners van Overijssel.

Afb. 12 - De kolken bij Harculo vormden in het verleden populaire recreatieplaatsen door het heldere water. Tussen 1955 en 2018 stond hier de IJsselcentrale die gebruik maakte van de kolken voor koelwater en het transport van brandstof.

Naast kolken zijn er ook restanten van oeverwaldoorbraken langs de rivier aanwezig. Deze stammen uit de tijd vóór de bedijkingen. Door de toenemende hoeveelheid water in de IJssel en het steeds smaller wordende stroombed kon de rivier niet al het water afvoeren. Hierdoor braken de oeverwallen geregeld door en werden er geulen gevormd. De Schellerwade in de buurtschap Schelle ten zuiden van de stad Zwolle is daarvan een voorbeeld. Bij een oeverwaldoorbraak ontstaat geen diep rond gat zoals bij een dijkdoorbraak vaak het geval is, maar een lange geul. Daarnaast bestaat de mogelijkheid dat de Schellerwade een oude rivierloop van de IJssel is geweest. Over de geschiedenis van de Schellerwade bestaan veel verhalen. Wellicht stond het water vroeger in verbinding met de binnenstad van Zwolle via de historische vijver 'de Fles' op landgoed Schellerberg. Sinds 1480 ligt de Schellerwade binnendijs. Het is goed mogelijk dat hier in het verleden ook een haventje heeft gelegen. De veldnaam Stegerens Hoek aan de noordzijde van de Schellerwade zou mogelijk verwijzen naar de steigers die in de haven gelegen hebben.

Het belang van de IJssel

Hoewel het water vaak als vijand wordt gezien, is het ook van groot belang geweest voor de bewoners

van het oeverwallenlandschap. Door de regelmatige overstromingen bleef de grond vruchtbaar. Het historische nederzettingspatroon met bewoning op de hoger gelegen rivierduinen, dekzandruggen en oeverwallen is tot in de 19e eeuw grotendeels in stand gebleven.

Afb. 13 - Op de topografische kaart van omstreeks 1880 zijn de dorpsstructuren van de buurtschappen Voorst, Westenholte en Spoolde nog prachtig te zien. Door uitbreiding van de stad Zwolle zijn grote delen van dit cultuurlandschap de afgelopen eeuw verdwenen.

Tichelwerken

Door de bedijkingen kon er sinds de late Middeleeuwen alleen in de uiterwaarden nog klei worden afgezet. Deze klei is later afgegraven voor de baksteenproductie. In het gebied tussen Windesheim en Schelle hebben bijvoorbeeld acht steenfabrieken gelegen. Al sinds de 14e eeuw werden er stenen gebakken van de rivierklei uit de IJssel. In 1324 werd de stad Zwolle vrijwel volledig verwoest door een stadsbrand. Tot die tijd waren de meeste gebouwen van hout. Na de brand investeerde de stad flink in de productie van bakstenen. Het stedelijke tichelwerk van Zwolle lag in de buurtschap Schelle. De steenbakkers die hier bakstenen voor de stad produceerden, werden ook wel tichelmeesters genoemd. Uit rekeningen van de stad Zwolle blijkt dat het tichelwerk in 1403 uit twee ovens bestond, in 1407 waren het er al acht. De bruikbare klei werd

tijdens de zomermaanden uit de uiterwaarden gegraven en naar de veldovens vervoerd, waar het verwerkt werd tot bakstenen. De steenindustrie bereikte halverwege de 19e eeuw een hoogtepunt maar is sindsdien volledig uit het gebied verdwenen. In de Oldeneler Buitenwaarden zijn nog duidelijke steilranden te zien op plaatsen waar vroeger rivierklei werd gewonnen voor de baksteenproductie.

Handel

Zwolle en Kampen kenden eeuwenlang een bloeiende handel over het water. De scheepvaart was voor de Hanzesteden van levensbelang. Hoewel de binnenstad van Zwolle geen directe vaarverbinding met de IJssel had, was ook deze rivier van groot belang voor de stad. De karakteristieke houten zeilschepen zoals de Kogge, de Zwolse Kaag, pramen en Overijsselse potten voeren af en aan. Met het ontstaan van de IJssel was er een vaarverbinding tussen de Nederrijn en het Almere ontstaan. Vanaf de 12e eeuw nam de handel met Scandinavië sterk toe. De handel zorgde voor een grote welvaart in de IJsselsteden. Er werd met name gehandeld in graan, zout, lakens en huiden.

Defensie

De rivier was niet alleen van economisch belang maar vormde ook een belangrijke barrière ten tijde van oorlog. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog maakte de IJssel deel uit van de verdedigingslinie. Tussen Zwolle en de IJssel werden een aantal schansen aangelegd zoals de Coterschans (Spoolde) en de Nieuwe Schans (Schelle). In 1698 werd de Zwolse linie onder leiding van Menno van Coehoorn verbeterd. Bij de aanleg van het Nieuwe Werk werd gebruik gemaakt van de IJsseldijk die in de omwalling werd opgenomen. Tegenwoordig ligt hier Park Het Engelse Werk. In de Koude Oorlog werd de Rijn-IJssellinie aangelegd. Het doel was om een potentiële aanval van de Russen te vertragen. Om dat mogelijk te maken, werd een brede zone langs de rivier geschikt gemaakt om onder water te zetten.

Afb. 15 - Op de plaats waar vroeger de Nieuwe Schans lag, ligt tegenwoordig park het Engelse Werk. Bron: Henk Tuinman.

Ruimte voor de rivier

Tegenwoordig vormen de uiterwaarden langs de IJssel een belangrijk natuurgebied. De natuur kan hier ongestoord zijn gang gaan. Het is een belangrijk broedgebied voor steltlopers en watervogels. Veel trekvogels maken gebruik van de uiterwaarden om even bij te komen tijdens hun reis. De afgelopen jaren is er veel veranderd in de uiterwaarden. De dreigende overstromingen in de jaren '90 vormden de aanleiding voor het project 'Ruimte voor de Rivier'. In plaats van dijkverbetering koos men ervoor om de rivier meer ruimte te geven. Bijvoorbeeld door het graven van hoogwatergeulen en het verleggen van dijken. De afvoercapaciteit wordt zo vergroot. In het kader van dit project zijn bijvoorbeeld de Scheller- en Oldeneler Buitenwaarden op de schop genomen en zal de dijk bij Westenholte verlegd worden.

Afb. 16a en 16b - "Ruimte voor de Rivier" De aanleg van een nevengeul in de Scheller- en Oldeneler uiterwaarden bij Zwolle. Bron: Beeldbank Rijkswaterstaat.

Langjarig Landschapsbeheer

Het rivierengebied is duidelijk een ander soort landschap dan de Mandjeswaard en de Veldiger Binnenlanden. Het landschap kronkelt meer, is pleksgewijs meer besloten en kent diverse buurtschappen en dorpen. Juist dat laatste zorgt ook als vanzelf voor een andere binding die de bewoners hebben met het landschap. Het zijn niet alleen agrariërs die in het gebied wonen en werken, ook veel bewoners zonder een economische binding met het landschap voelen zich verbonden. Ze waarderen de kwaliteit van het landschap in hun directe woonomgeving. Het is dan ook niet verwonderlijk dat juist in dit deelgebied diverse vrijwilligersgroepen actief zijn in het beheer van het landschap.

In gesprek met vertegenwoordigers uit Zalk, Wilsum en Schelle-Oldeneel komt naar voren dat de inzet voor het landschap enorm is. In Zalk zijn alleen al circa 35 mensen actief in het onderhoud van het openbaar groen, waaronder op het kerkhof. De gemeente Kampen draagt jaarlijks bij in de kosten wat ten dele ook ten goede komt aan de instandhouding van het dorpshuis. De focus van de groep vrijwilligers is nog sterk gericht op het openbaar groen in de kern van Zalk zelf. De aansporing om ook inzet te genereren voor landschapselementen wordt in overweging genomen. In Wilsum is eveneens een werkploeg actief in het grondonderhoud. Er wordt hier onder andere samengewerkt met Staatsbosbeheer. Het is een groep die aangestuurd

wordt door een vrijwilliger en actief is daar waar het nodig is. Het ontbreken van een eigen plek in het dorp voor bijvoorbeeld de opslag van materiaal en machines wordt als een kans gezien om de werkploeg meer cachet te geven. Te denken valt aan een dorpsdepot, waardoor de werkploeg zich kan presenteren als een 'Steunpunt voor het Groen'. Het creëren van een dorpsdepot past in de geschiedenis van gemeenschappelijk eigendom in relatie tot de vroegere marken.

In Schelle-Oldeneel is een hoge 'Groen Blauwe Diensten dichtheid' te vinden. Veel particuliere eigenaren zijn al betrokken bij langjarig landschapsbeheer. Het is in dit gebied dan ook minder zaak om meer landschapselementen aan te leggen, te herstellen en onder langjarig beheer te plaatsen. De toegevoegde waarde van het bidbook ligt hier meer in het 'groepsgeprek'. Het delen van kennis en het eventueel als buurt samen onderhouden van elkaars elementen zou

hier van meerwaarde kunnen zijn. Ook een bijdrage in planvorming wordt genoemd als aanvullende dienst. Wat leg je waar aan en hoe beheer je diverse elementen zijn vragen die gezamenlijke opgepakt kunnen worden.

Als er gezocht moet worden naar een rode draad in de gesprekken dan valt op het veel mensen vanuit een stukje bevlogenheid werken aan het beheer en onderhoud van het landschap. "Het is gezellig om samen te werken" en "kijk eens hoe fraai het landschap is," zijn veelgehoorde redenen om zich in te zetten voor het landschap. Wat daarnaast extra motiveert, is het krijgen van een stukje waardering voor het werk. Dat kan in de vorm van een vergoeding voor het dorp, het kunnen lenen of kunnen aanschaffen van materialen en machines, het delen van kennis etc. Gedeeld eigenaarschap ten aanzien van het landschap komt zo nadrukkelijk tot uiting in het rivierenlandschap.

IN GESPREK MET ... ANDRÉ BLANKVOORT

interview

Tussen Zalk en de Zande aan de Zalkerdijk ligt het melkveebedrijf (170 koeien en 100 hectare land) van de familie Blankvoort. In de jaren 50 van de vorige eeuw is de familie, een gezin met 15 kinderen, hier neergestreken. Inmiddels heeft André het bedrijf van zijn vader en zijn oom overgenomen.

André blijkt al jaren actief te zijn in het gebied van de IJsseldelta, o.a. als bestuurslid van de ANV Camperland, de LTO en later namens de vereniging dorpsbelangen Zalk in de gebiedsraad van de Gebiedscoöperatie IJsseldelta. "Je rolt gewoon van het een in het ander. Ik vind het ook belangrijk om in verschillende organisaties mijn bijdrage te leveren, mede vanwege de sociale contacten."

Momenteel is André met andere enthousiastelingen vooral druk met het opzetten van een energiecoöperatie in Zalk. "Het is jammer dat binnen de Gebiedscoöperatie IJsseldelta dat niet van de grond is gekomen. Daarom hebben we de initiatieven voor duurzame energie maar op lokaal niveau opgepakt. Veel huizen in Zalk staan niet echt gunstig t.o.v. de zon voor de plaatsing van zonnepanelen, maar er zijn andere mogelijkheden. Zonnepanelen zullen er worden geplaatst op het in 2016 geopende multifunctioneel dorpshuis 'An de Steege' en ook op gunstig gelegen boerenschuren. Bewoners van Zalk en omliggende postcodes (de 'postcoderoos') kunnen participeren in de coöperatie door de aankoop van certificaten."

De familie Blankvoort is al vanaf de beginjaren van SPLIJ+ contractant. André: "Wij zijn met de ANV destijds bij boeren en andere huiseigenaren in de omgeving op bezoek geweest met de vraag of zij niet bereid waren met SPLIJ+ een contract te sluiten voor het herstel en het onderhoud van karakteristieke landschapselementen. Die persoonlijke benadering werkte heel goed en veel bewoners waren daartoe bereid. Soms stuitte we op problemen, omdat bijvoorbeeld een perceel met fruitbomen binnen het bouwblok viel en daardoor niet voor een vergoeding in aanmerking kon komen. Zelf hebben wij momenteel 50 knotwilgen onder contract. Samen met mijn vader heb ik een groot deel van de bomen in de afgelopen weken geknot. Het resultaat van het snoeiwerk ligt nog op het land." (zie foto).

André
Blankvoort

Misschien moeten we weidevogels in bepaalde gebieden wel gaan kweken, zoals we eerder met de ooievaar hebben gedaan."

André heeft ook een aantal jaren een kortlopend weidevogelcontract gehad via de ANV Camperland. Het contract is niet verlengd omdat bijna alle gruttenestjes (er waren er ongeveer 15) van het land verdwenen waren. "De alsmar dalende populatie weidevogels heeft er voor gezorgd dat ook bij ons nog maar een paar grutto-nestjes zijn. Vroeger ging een loonwerker de bedrijven langs en duurde het weken voordat alle percelen gemaaid waren. Er was altijd wel ergens langer gras waar de kuikens konden schuilen. Nu zie je dat alle boeren op ongeveer hetzelfde moment gaan maaien als het gras de meeste voedingswaarde heeft. Als boer ontkom je er niet aan om er voor te zorgen dat de bedrijfsvoering uiteindelijk rendabel is." André geeft aan dat hij veel waardering heeft voor collega-boeren die door een aangepaste bedrijfsvoering (later maaien, plas-dras-gebieden, kruidenrijk grasland e.d.) de leefomstandigheden voor de weidevogels zo optimaal mogelijk proberen te maken. Toch blijken deze initiatieven nog niet helemaal voldoende te zijn om de daling van de weidevogelpopulatie een halt toe te roepen. "Misschien moeten we weidevogels in bepaalde gebieden wel gaan kweken, zoals we eerder met de ooievaar hebben gedaan."

Op de vraag of er nog suggesties zijn voor SPLIJ+ in de komende jaren geeft André een duidelijk standpunt. "Ik hoop dat er snel weer nieuwe financiële middelen voor nieuwe projecten beschikbaar komen voor SPLIJ+. De berichten over het 'bidbook IJsseldelta' zijn wat dat betreft hoopgevend. En dan adviseer ik om, naast de informatie via de nieuwsbrief en de website, vooral ook persoonlijk bij mensen langs te gaan om ze te verleiden om mee te doen aan het herstel en behoud van het landschap in de IJsseldelta."

Ambitie

Het verhaal van het landschap van de IJsseldelta - weergegeven middels drie deelgebieden - en de betrokkenheid van bewoners bij dit landschap vormen de ideale basis om een ambitie neer te leggen dit landschap kwalitatief te versterken. Gedeeld eigenaarschap vormt daar een belangrijke schakel in en staat dan ook centraal om te komen tot dit bidbook.

Het gedeeld eigenaarschap blijkt uit het grote aantal van 26 gebiedspartijen die lid zijn van de Gebiedscoöperatie IJsseldelta en deze ook opgericht hebben. De Stichting Particuliere Landschapsdiensten IJsseldelta + maakt als een van de leden onderdeel uit van deze groep. Voor deze partijen die samen vele belangen in de IJsseldelta vertegenwoordigen, is de IJsseldelta de verbindende factor. Het landschap vormt de drager van het gebied waar zij wonen en werken, waar bewoners recreëren en bezoekers van buitenaf het gebied als toerist bezoeken. In de Gebiedsraad, waar de 26 gebiedspartijen vertegenwoordigd zijn, leeft dan ook een sterk gevoel van urgentie om de aandacht voor het landschap te versterken. De ambitie ten aanzien van het landschap voor dit gebied kent een aantal voedingsbronnen die direct vanuit het gebied zelf komen, van organisaties en bewoners.

Ten eerste: De Stichting Particuliere Landschapsdiensten IJsseldelta + (SPLIJ+) is lid van de coöperatie en heeft zich de afgelopen jaren beziggehouden met de uitvoering van de Groene Blauwe Diensten en in beperkte mate in het langjarig weidevogelbeheer in de drie IJsseldelta gemeenten. Met succes zijn ruim 100 contracten (ter waarde van € 5,6 miljoen) afgesloten waardoor een deel van de landschapselementen hersteld zijn en langjarig beheerd zullen worden. De SPLIJ+ wil graag een voortzetting van de regeling door opnieuw langjarige afspraken te kunnen maken ten aanzien van het beheer en onderhoud. Er zijn nog te veel waardevolle elementen die nu tussen wal en schip dreigen te vallen en die nu op een wachtlijst voorkomen,

in afwachting van nieuwe mogelijkheden en financiële middelen. SPLIJ+ spreekt daarmee dan ook de ambitie uit om een vervolg te geven aan de succesvolle regeling Groen Blauwe Diensten door het investeren van circa € 960.000 in het landschapsbeheer. Dit bedrag is samengesteld uit:

1. De wachtlijst van potentiële contracten die graag willen deelnemen aan de Groen Blauwe Diensten.
2. De gesprekken die in de deelgebieden zijn gevoerd waarin de deelnemers aangaven kansen te zien voor aanvullend landschapsbeheer.

Het is enerzijds een financiële ambitie om als gevolg daarvan de landschappelijke kwaliteit te versterken en zo bij te dragen aan een kwalitatieve leefomgeving. De baten die het oplevert, zijn een kwaliteitsimpuls voor het landschap wat een doorwerking heeft in de recreatieve aantrekkelijkheid, aan een aangenamere leefomgeving voor bewoners en onder andere aan een sterkere verbinding en verdienmodel tussen de landbouwsector en het landschap.

Ten tweede: Vanuit de dorpen en buurtschappen zien we in toenemende mate belangstelling om zelf een deel van het groenonderhoud te verzorgen. Dit kan zowel groen in het dorp zijn, als groen in de overgangen tussen dorp en landschap. Een aantal dorpen en buurtschappen heeft hier zoals eerder aangegeven ervaring in, waar het bij anderen nog opgestart moet worden. Er is dan ook behoefte aan uitwisseling van kennis en ervaringen om het onderhoud waar mogelijk uit te kunnen breiden. De GCIJ en SPLIJ+ hebben de ambitie om die betrokkenheid van mensen te vergroten en hun inzet waar mogelijk en gewenst verder te ondersteunen. Ook door deze aanpak en inzet kan de landschappelijke kwaliteit en betrokkenheid van mensen vergroot worden. Het is ook nodig, aangezien er geen sprake meer is van 100% financiering. De samenleving zal de inzet van mensen, machines en financiële middelen nodig hebben om tot een goede mix te komen voor het landschapsbeheer.

Ambitie en doel

Door een verbrede betrokkenheid en versterkt gevoel van eigenaarschap bij de agrarische sector en in de samenleving, de kwaliteit van het landschap versterken en dit mede mogelijk maken door het aanboren van nieuwe langjarige

Ten derde: De agrarische sector heeft belangrijke vraagstukken liggen ten aanzien van haar license to produce. In de afgelopen jaren is door de GCIJ volop met agrariërs in de IJsseldelta gewerkt aan de herfundering van de bedrijven, aan het versterken van het product en het zoeken naar meer verbreding en connectie met de samenleving. Om juist die verbinding te versterken is meer maatwerk nodig om de sector aan het landschap te koppelen. De sterker wordende vergroeningsopgave kan een goed stap in de richting zijn en verdient het om samen op te pakken om het landschap en de rendementspositie van de sector te versterken. Het gesprek hierover met agrariërs heeft in de Mandjeswaard een onverwachte bereidheid ten toon gespreid om de combinatie te zoeken tussen de landbouw en het landschap. 'Het verhaal van de Mandjeswaard' sprak de agrariërs aan en vanuit die gedachte is gekeken naar welke landschapselementen passend zijn binnen de bedrijfsvoering en welke het verhaal van de Mandjeswaard versterken. De agrariërs zijn bereid om met langjarig beheer aan de slag te gaan, ingeval er een nieuwe regeling aangeboden gaat worden.

Ten vierde: Een koppeling met andere opgaven zoals de klimaat- en waterveiligheidsopgave die in de IJsselvechtdelta en in het bijzonder op de Kampereilanden - waar Mandjeswaard deel van uit maakt - spelen. Ook dit is een opgave die rechtstreeks de belangen van agrariërs en het gebied raakt. Vanuit de Marsroute IJsseldelta Energieneutraal 2050 is en wordt verkend welke mogelijkheden het landschap biedt om een bijdrage te leveren aan de energieopgave. Gezocht wordt naar een verdienmodel voor het landschap, voortvloeiend uit

rendementen vanuit de opwek van duurzame energie. Ook binnen de drie gemeenten speelt dit vraagstuk. Een koppeling wordt er gelegd met het 'samenwerken aan de kwaliteit van het veenweidegebied van Noordwest Overijssel'. De drie gemeenten in de IJsseldelta spelen daar een rol in. Een nieuwe aanpak is nodig voor het behoud en de ontwikkeling van de waardevolle natuur en het landschap. Ten vijfde: Het versterken van het verhaal van het landschap staat centraal bij het langjarig landschapsbeheer en de bovengenoemde ambities. Alleen dan creëer je ook het gevoel van eigenaarschap. Het moet dan ook landschappelijk gezien logisch zijn welke landschapselementen je binnen welk landschapstype aandacht wil geven. Elke landschapstype heeft een bepaalde eigenheid met eigen landschapselementen. Juist het versterken van die elementen, versterkt de diversiteit en de kwaliteit van de IJsseldelta. Bij deze focus op kwaliteit en het verhaal van het landschap past dan ook geen 'wie het eerst komt, wie het eerst maalt' principe. Aanvragen voor deelname zullen op basis van inhoud worden beoordeeld, gelijk aan de eerdere rondes Groen Blauwe Diensten.

Om de genoemde vijf ambities waar te kunnen maken, zal ook aan de financieringskant gewerkt moeten worden. Gaandeweg het proces, om te komen tot een bidbook, is hier ook aan gewerkt, bij in ieder geval de gemeenten. Wanneer het landschap van ons allemaal is, dan vergt dat ook een financiële inspanning van ons allemaal. We willen de uitdaging aangaan om nieuwe financieringsbronnen zichtbaar te krijgen om in te zetten voor het langjarig beheer van het landschap.

financieringsbronnen om langjarig beheer van het landschap mogelijk te maken. Een voortzetting van onze campagne 'Hart voor de IJsseldelta' zal hier een cruciale rol in blijven spelen.

IN GESPREK MET ... PETER AUKE NICOLAIJ

interview

De buurtschap Harculo (ten zuiden van Zwolle) is de plek waar Peter Auke met zijn gezin woont én waar hij zorg draagt voor het landschap. Het vormt samen met Windesheim een prachtig gebied langs de IJssel, waar diverse particulieren middels de Groen Blauwe Diensten zich inzetten voor het beheer & onderhoud.

Peter Auke groeide op in Workum en is van jongs af aan geïnteresseerd in wat er zich buiten afspeelt. Hij is lid van de jeugdvogelwacht en trekt er veel op uit om vogels te kijken en om eieren te zoeken en te beschermen. Na de Mavo gaat hij naar de landbouwschool, overigens zonder de intentie om boer te worden. Hij ziet het als een goede vooropleiding voor de daarna gevolgde milieuoopleiding met als afstudeerrichting natuurbeheer. De afsluitende opleiding voor het werken met GIS (Geografisch Informatie Systeem), maakt de cirkel rond. "Ik heb vanuit mijn achtergrond wel veel met natuur & landschap en ben blij dat ik daar vandaag de dag zowel vanuit mijn werk als privé mijn bijdrage aan mag leveren", aldus Peter Auke.

De Provincie Overijssel wordt na zijn studies zijn werkgever, wat tot op de dag van vandaag nog altijd zo is. Op de afdeling beleidsinformatie werkt Peter Auke als adviseur voor diverse ruimtelijke opgaven. Zo heeft hij gewerkt aan vraagstukken rondom asbestdaken, verduurzaming en weidevogels. "Het is van belang om altijd na te gaan wat er gevraagd wordt, hoe gegevens/data opgeleverd gaan worden en of het gewenste effect is bereikt". Hier is een parallel te trekken met de Groen Blauwe Diensten. Er wordt beheer van het landschap gevraagd, het instrument Groen Blauwe Diensten zetten we daarvoor in, maar heeft het vervolgens ook het gewenste effect? Kijkend naar de landschapselementen van Peter Auke kunnen we met een gerust hart stellen dat het gewenste effect meer dan bereikt is.

Vanaf 2011 woont Peter Auke aan de Jan van Arkelweg in Harculo. Hij bewoont een voormalige boerderij uit 1860. Het erf is in 1988 opgesplitst in twee wooneenheden, maar de uitstraling van het erf naar buiten toe is als een geheel.

Peter Auke
Nicolaij

"Ik heb vanuit mijn achtergrond wel veel met natuur & landschap en ben blij dat ik daar vandaag de dag zowel vanuit mijn werk als privé mijn bijdrage aan mag leveren"

Naast de boerderij bezit Peter Auke een perceel met een hoogstamboomgaard, knotwilgen, een heg, singels en een poel. De houtvoorraad, bijenkasten en insectenhotel maken het beeld compleet. Peter Auke behoorde tot de eerste groep van contractanten die eind 2011 een beheercontract met de SPLIJ+ afsloot. Bestaande elementen zijn daarbij behouden, aanvullende elementen zijn aangeplant, waaronder de heg en de singel. Voor het onderhoud van de elementen wordt de opgerichte (buurt)hoogstambrigade ingezet. De brigade is opgericht met ondersteuning van Erik de Kruij (Landschap Overijssel). Een aantal bureaus doet mee en zo wordt er bij elkaar gesnoeid. "We hebben van Erik goede ondersteuning gehad over de theorie van het snoeien en de praktijk. Het materiaal om te kunnen snoeien kunnen we gratis lenen van Landschap Overijssel. Als de groep compleet is, hebben we zo'n 8 mensen die bij elkaar samen werken aan het beheer van het landschap".

Peter Auke is blij dat hij in 2011 mee heeft gedaan met de Groen Blauwe Diensten. Zijn perceel ligt goed in het zicht van het publiek en kan mede door de regeling goed onderhouden worden. Soms plaats hij een bankje in de boomgaard waar mensen dan veelvuldig gebruik van maken. Ook van wandelaars en fietsers ontvangt hij regelmatig complimenten over dit mooie stukje van Harculo. Als antwoord op de vraag of hij andere contracten nog iets wil meegeven: "Ga vooral door met het onderhoud ter versterking van het karakteristieke landschap. Het is van belang om de kwaliteit hoog te houden als tegenwicht tegen nieuwe ruimtelijke claims waaronder vanuit de energietransitie/zonnevelden. We kunnen ons dan makkelijker hard maken voor een goede inpassing. Onze inzet voor het landschap doet er toe!".

IN GESPREK MET ... ALFONS VAN VILSTEREN

interview

We zijn op bezoek bij Landwinkel de Huppe, een van onze contractanten, aan de Kleine Veerweg in Zwolle-Zuid. Voor tientallen knotwilgen en 16 fruitbomen krijgt de Huppe een tegemoetkoming in het onderhoud via SPLIJ+. Voor het gesprek heeft Alfons van Vilsteren, die samen met zijn vrouw Wilma het bedrijf runt, een mooie plek uitgekozen op het terrasje midden in de grote pluktuin. Het belooft een mooie, warme zomerdag te worden en het is een genot om buiten te zitten in de prachtige landelijke omgeving van de buurtschappen Schelle en Oldeneel.

De Huppe is een kleinschalig agrarisch leerwerkbedrijf, bestaande uit een zorgboerderij, een kaasboerderij, een houtwerkplaats en een pluk- en groentetuin. Daarnaast heeft de Huppe een fraai ingerichte landwinkel waar mensen terecht kunnen voor ambachtelijke streek- en boerderijproducten. Kortom, een veelzijdig bedrijf. Alfons van Vilsteren (1968): "Wij zijn hier in 1997 met een kleinschalig agrarisch bedrijf begonnen. Enkele jaren later, in 2005, werd de Vereniging Buurtschap IJsselzone Zwolle opgericht, met als doel het karakteristieke boerenlandschap langs de IJssel te behouden. Het was logisch dat wij vanaf het begin nauw betrokken raakten bij de activiteiten. De vereniging heeft zelfs enkele jaren een vergaderruimte met een informatiepunt in een van onze ruimtes gehad. Uit die periode stamt ook de jaarlijkse fruitpersdag op ons terrein. Nu de contracten zijn overgegaan naar SPLIJ+ is het contact minder intensief geworden."

Alfons vertelt verder: "Mijn ouders hadden een melkveebedrijf aan het Roodhuizerpad aan de noordrand van Zwolle. Mijn broer heeft het bedrijf overgenomen en wij zijn hier in 1997 in de Huppe gestart. Geleidelijk zijn er steeds meer onderdelen aan het bedrijf toegevoegd. Inmiddels hebben we wel 10 personeelsleden om alles in goede banen te leiden. Wij maken onderdeel uit van de coöperatie Zwolse Stadsländerijen, een coöperatie van boeren in de stadsrand van Zwolle. Wij verkopen onze groenten, fruit, vlees, melk, kaas en eieren rechtstreeks aan de Zwollenaren. Lekker, biologisch en supervers eten, ecologisch verantwoord,

Alfons van
Vilsteren

"Wij zorgen met onze manier van werken voor herstel van bodem, natuur en landschap rondom de stad."

zonder kunstmest en zonder bestrijdingsmiddelen. Wij zorgen met onze manier van werken voor herstel van bodem, natuur en landschap rondom de stad."

De zorgboerderij, waar Wilma de scepter zwaait, is een belangrijk en arbeidsintensief onderdeel. Er kunnen ongeveer 20 deelnemers per dagdeel op de boerderij komen. De zorgboerderij dient als werk-leerplek. Daar waar mogelijk wordt er gewerkt aan arbeidsintegratie van de jongere/ volwassene in een reguliere baan met tijdelijke of indien noodzakelijk langdurige coaching op de werkplek.

"Als je mij vraagt naar het ideaalplaatje voor ons bedrijf dan hoop ik dat de landwinkel en de zorgboerderij over een aantal jaren als zelfstandig draaiende onderdelen kunnen bestaan. Nu is het nog zo dat ik voor 70% een baan buiten de deur heb bij ForFarmers. In onze landbouwsector zullen in de komende jaren grote veranderingen gaan plaatsvinden. Ik vind dat daarbij vooral de jongeren onder de 30 jaar het voortouw moeten nemen. Zij zijn nog niet vastgeroest in traditionele ideeën. Laten we vooral ook kijken wat er in de landen om ons heen gebeurt, wij kunnen van elkaar leren. Ook wij hebben regelmatig buitenlandse gasten op bezoek die geïnteresseerd zijn in de mogelijkheden van de stadslandbouw. Wij moeten in onze sector ook meer laten zien wat we doen, dan ontstaat er ook meer waardering voor ons werk. En op kleine schaal proberen wij de buurt enthousiast te maken voor het landschap. De IJsseldelta is mooi, omdat het landschap zo gevarieerd is met zijn rivieren, kolken, houtwallen, hagen en knotwilgen. Als ze toch aan de slag gaan met de dijkverhoging, maak dan een struinpad langs de Schellerwade, zodat buurtbewoners nog meer van het landschap kunnen genieten."

Begroting en Financiering

Wanneer het landschap van ons allemaal is, dan vergt dat ook een investering van ons allemaal. Waar voorheen de Groen Blauwe Diensten voor 100% werden gefinancierd door de gemeenten en provincie, zal dat nu in een andere verhouding plaatsvinden. Ook de samenleving zal in brede zin moeten bijdragen. Zoals eerder genoemd zet de SPLIJ+ in op een investering in het landschap van € 960.000. Dit bedrag zal gekoppeld worden aan langjarig - 30 jaar - beheer van landschapselementen. Er is dan ook sprake van een fonds, waar dit bedrag gestald staat en waar vanuit jaarlijks beheervergoedingen worden uitgekeerd. Het bedrag is als volgt opgebouwd:

- + € 192.000 voor aanleg en herstel van landschapselementen.
- + € 624.000 voor het langjarig beheer over een periode van 30 jaar.
- + € 144.000 voor de organisatiekosten over een periode van 30 jaar.

Totaal € 960.000 voor aanvullend langjarig beheer van landschapselementen in de IJsseldelta.

De genoemde bedragen en procentuele verdeling zijn gebaseerd op ervaringscijfers vanuit de eerdere ronden van de Groen Blauwe Diensten. Vastgestelde normbedragen liggen daaraan ten grondslag, zowel wat betreft de beheervergoedingen als wat betreft het percentage voor de organisatiekosten. SPLIJ+ kiest bewust voor een overhead van 15%, zodat zoveel mogelijk budget naar het feitelijke doel kan gaan, namelijk aanleg, herstel en langjarig beheer. Met beheercontracten voor een duur van 30 jaar, zet de SPLIJ+ in op 0,5% overheadkosten per jaar. De te ontvangen bedragen zullen worden toegevoegd aan het bestaande fonds van de SPLIJ+, waarin al onderscheid is gemaakt tussen de drie gemeenten, met elk eigen budgetten. In feite sluit de nieuwe investering naadloos aan bij de bestaande financiële structuur van SPLIJ+. De middelen in het fonds zijn gestald bij twee banken (risicospreiding) en

SPLIJ+ werkt met een vierogenprincipe waar het gaat om uitgaven. De jaarrekening wordt sinds de oprichting in 2011 tot en met heden gedeeld met de gemeenten, de provincie en het waterschap en kan jaarlijks op goedkeuring rekenen. Degelijk financieel beheer staat hoog in het vaandel en is met goedkeuring van de genoemde partijen geborgd.

Financiering

Het genoemde bedrag van € 960.000 is het totale budget voor de gehele IJsseldelta. Het streven is dat dit bedrag opgebracht wordt door overheden, eigenaren van landschapselementen en vanuit private middelen. De verdeling voor wat betreft de financiering zit er als volgt uit:

- + Provincie Overijssel
- 38%
- à € 364.800
- + Gemeenten Kampen, Zwartewaterland en Zwolle
- 25%
- à € 240.000
- + Eigenaren van landschapselementen
- 18%
- à € 175.200
- + Private middelen
- 19%
- à € 180.000
- + Totaal
- 100%
- à € 960.000

De bijdrage van de Provincie Overijssel is toegezegd en kan worden ingezet voor de aanleg, het herstel, langjarig beheer en organisatiekosten. Binnen de 25% bijdrage van de drie gemeenten heeft elke gemeente haar eigen aandeel en daarmee een eigen totaalbudget voor de aanleg, herstel en langjarig beheer van landschapselementen binnen de eigen gemeentegrenzen.

Organisatie en Uitvoering

Eigenaren van landschapselementen zijn bereid om 18% eigen bijdrage te leveren. Het hieraan gekoppelde bedrag, wat logischerwijs per contract verschillend is, wordt niet uitgekeerd vanuit het fonds bij SPLIJ+, maar is wel berekend binnen het totale contract en heeft daardoor zeker een waarde. Ervaringen vanuit het verleden leren dat veel contractanten als gepassioneerde landschapsbeheerders zijn en een bijdrage vanuit de samenleving als een waardevol schouderklopje ervaren. De voorgaande 100% vergoeding was luxe te noemen en gaf minder invulling aan 'samenwerken aan het landschap'. De nu gevraagde eigen bijdrage van 18% zal daarom ook niet tot gevolg hebben dat nieuwe deelnemers zich niet zullen aanmelden. Nog altijd is het maatschappelijke schouderklopje de moeite waard om deel te nemen en bij te dragen aan de kwaliteit van het landschap.

De Stichting Particuliere Landschapsdiensten IJsseldelta+ (SPLIJ+) is in 2011 opgericht om in eerste instantie uitvoering te geven aan de regeling Groene en Blauwe Diensten van de provincie Overijssel. Het werkgebied van de stichting beslaat het totale buitengebied van de drie gemeenten Zwolle, Kampen en Zwartewaterland.

Vanaf 2013 zijn er door de SPLIJ+ eveneens langjarige beheercontracten afgesloten voor het weidevogelbeheer in dit gebied. Gelden werden hiervoor verworven door compensatiegelden in te zetten voor langjarig weidevogelbeheer. De provincie stelde middelen beschikbaar vanuit de aanleg van het Reevediep, de gemeente Zwolle vanuit de bouw van Stadshagen en het Waterschap Drents

Het meest uitdagende deel van de financiering betreft de 19% uit private middelen. Gedurende het opstellen van het bidboek zijn diverse mogelijkheden uitgeprobeerd om private middelen te genereren, waaronder een landschapscollecte. Ook het aanbieden van een donateurschap om zo bij te dragen aan de landschappelijke kwaliteit is een middel om private middelen te genereren. De Gebiedscoöperatie IJsseldelta en SPLIJ+ zullen zich gedurende een half jaar - tot medio april 2020 - inzetten om private middelen te generen. Ingeval dit onvoldoende oplevert, dan staat SPLIJ+ garant voor een aanvulling tot 19%. Door deze werkwijze te hanteren, geven de gebiedspartijen zichzelf nog enige tijd om 'de markt' aan het landschap te verbinden. Anderzijds is het goed om een einddatum vast te stellen, zodat nadien ook daadwerkelijk werk gemaakt kan worden van het langjarig landschapsbeheer. Na een voorbereiding in het voorjaar en zomer van 2020 kan het plantseizoen herfst/winter 2020/2021 uitstekend benut worden voor de aanleg, het herstel en beheer van landschapselementen.

Overijsselse Delta vanuit het Ruimte voor de Rivier project Schelle-Oldeneel. De verwevenheid tussen de weidevogels en het karakteristieke landschap van de IJsseldelta is dermate groot, dat beiden onze aandacht hebben.

SPLIJ+ is sinds 2016 lid van de Gebiedscoöperatie IJsseldelta en maakt deel uit van de themagroep Gebiedsontwikkeling, natuur en landschap.

Bestuur en projectuitvoerder

Het bestuur van SPLIJ+ bestaat uit lokaal betrokken mensen, die op vrijwillige basis invulling geven aan hun rol als bestuurder. De bestuursleden wonen in de IJsseldelta en hebben vanuit hun werk of privé affiniteit met het landschap.

Het bestuur bestaat uit:

1. Klaas van der Wal – Voorzitter ('s Heerenbroek).
2. Jan Gulikers – Secretaris (Zwolle).
3. Waling Meijer – Penningmeester (Zwartsluis).
4. Gezina Middag – Notulist, tweede penningmeester en vertegenwoordiger in de GCIJ (Zwolle).
5. Arnita van der Weerd – Algemeen bestuurslid (Kampen).

Sinds de oprichting in 2011, is er sprake van een stabiele bezetting in het bestuur. Er vindt een in balans zijnde wisseling van de wacht plaats, middels een rooster van aftreden. Mede gelet op de langjarige beheercontracten, is de SPLIJ+ gebaat bij continuïteit met als gevolg dat processen en het financieel beheer daar ook op ingericht zijn.

De stichting wordt vanaf de oprichting wekelijks voor vier uur per week ondersteund door een projectuitvoerder in de persoon van Jan-Olaf Tjabringa. Hij geeft mede vorm aan de continuïteit en is voor het gebied en de huidige contractanten het eerste aanspreekpunt. De projectuitvoerder heeft een

langjarige overeenkomst met de SPLIJ+ voor zijn inzet, waardoor het werk en het bestaan van de stichting geborgd is. Ingeval een nieuwe ronde van start kan gaan omtrent het langjarig beheer, dan zal hij de benodigde werkzaamheden hiervoor uitvoeren. De overheadkosten zullen deels ingezet worden voor het afsluiten van beheerovereenkomsten en deels voor het langjarige beheren van de contracten/organisatie.

De SPLIJ+ wordt door de provincie Overijssel en de drie gemeenten Kampen, Zwartewaterland en Zwolle gezien als de juiste gebiedspartij om het langjarig beheer een vervolg te geven. Bij de uitvoering ervan zal, net als voorheen, samengewerkt worden met de Agrarische Natuurvereniging Camperland en de Stichting Groen Blauwe Diensten Overijssel.

Meer informatie over het werk van SPLIJ+ op www.splij.nl.

Agenda 'Hart voor de IJsseldelta'

De periode tot aan 1 april 2020 zal verder benut worden om het gevoel van eigenaarschap bij het landschap van de IJsseldelta te vergroten. Het succes van het langjarig beheer valt of staat immers bij de betrokkenheid van mensen om mee te doen met het beheer, om financieel bij te dragen en/of om materiaal beschikbaar te stellen.

Als onderdeel van de campagne 'Hart voor de IJsseldelta' worden het komend halfjaar de volgende activiteiten georganiseerd:

1. Feestelijke onthulling van de glossy ter afsluiting van het project en als vervolg op de campagne.
2. Versterking van de online publiekscampagne 'Hart voor de IJsseldelta' met onder andere aandacht voor het donateurschap, daarbij gebruik makend van het bereik van de 26 gebiedspartijen die lid zijn van de GCIJ.
3. Aansluiting zoeken bij twee bestaande evenementen/bijeenkomsten in het gebied van leden van de Gebiedscoöperatie IJsseldelta om de campagne 'Hart voor de IJsseldelta' uit te dragen.
4. IJsseldelta Winterwandeling (2x) om het verhaal van het landschap bekendheid te geven voor verschillende doelgroepen en interesse te wekken voor private deelname.
5. Rondgang langs grotere bedrijven en instellingen om betrokkenheid en gevoel van eigenaarschap te vergroten en interesse te wekken voor private deelname.
6. Samen met de drie gemeenten werken aan een Gebiedsfonds in relatie tot KGO middelen en ter voorbereiding op eventueel toekomstige inkomsten uit energieopwekking.

HART voor het LANDSCHAP?

Het landschapsbeheer is een verantwoordelijkheid van ons allemaal en daarom vragen wij uw aandacht! Wilt u als bewoner, ondernemer of overheid meewerken aan het behoud van het landschap, bijvoorbeeld door het adopteren van karakteristieke landschapselementen, door te geven in de collectebus of door structurele middelen vrij te spelen? Of wilt u het landschap sponsoren, door het beschikbaar stellen van machines, de inzet van mensen of uw eigen tijd? Laat het ons weten.

WORD DONATEUR

van de IJsseldelta en steun het landschapsbeheer via de
Stichting Particuliere Landschapsdiensten IJsseldelta.

Donateurschap voor € 50,- per jaar. U ontvangt als donateur:

- + 2 maal jaarlijks een nieuwsbrief
- + 1 maal jaarlijks een excursie in de ijsseldelta
- + Een trots gevoel om samen te werken aan landschap

Meld u aan via info@splij.nl en/of stort uw gift voor het landschap op rekeningnummer NL13RAB00172990203 t.n.v. Stichting Particuliere Landschapsdiensten IJsseldelta. Met uw bijdrage maken wij het samen mogelijk dat landschapselementen als knotwilgen, kolken, hoogstamboomgaarden, hagen en poelen onderhouden blijven.

Meer info: www.gcijsseldelta.nl of via www.splij.nl

*De collecte
bus*

Meld u aan!

HART
VOOR DE **IJSSEL**
DELTA